

tam impios homines, atque vindictam a me extorquent. Descendam ergo eo, ut videam an hæc fama, et hic peccatorum quasi accusatorum clamor verus sit, an non, ut experientia id sciam. Loquitur et agit hic Deus more nostrorum iudicum, quæ cominus de facto inquirunt, remque inspicunt, ut dixi. Nam Deus ante experientiam omnia novit ab æterno.

Nota: Hanc experientiam sumpsit Deus, cap. sequenti vers. 3. cum se per duos hosce angelos Sodomitis duorum virorum specie objecit, qui statim ab eis ad stuprum appetiti sunt.

Nota secundo, multa fuisse peccata Sodomæ, sed præcipua fuerunt, otium, gula, superbia, inhospitalitas, crudelitas, Dei contemptus, et ex hisce nata tam perditosa libido, Ezech. xvi, 49, ut dixi cap. xiii, vers. 13.

21. DESCENDAM, ET VIDEO. — Descendit Deus per duos hosce angelos, Deum pariter representantes; quos tertius, puta medius, angelus illustrior, misit in Sodomam.

Ex hoc loco Concilium Lateranense I, cap. viii, monet iudices, non facile accusationibus credant, sed eas lente et mature instar Dei examinent et inquirant, antequam reum condemnent; nam, ut ait Seneca, lib. II De Ira: « Veritatem dies aperit, potestque poena dilata exigi, exacta revocari non potest. » Idem cuique faciendum, non facile accusatoribus, vel detractoribus credat. Est enim pusilli animi cito irasci, et credere rumoribus.

« Sepe enim sinistro rumori malignitas dat initium, credulitas incrementum. » « Deus, ait Philo De Confusione linguarum, dicitur ad visendum descendere, qui omnia priusquam fiant providet manifestissime, ut doceamur, ne quis homo de absentibus et futuris, et incertis putet se posse conjecturam facere; sed prius maxime prospicere debet: visus enim certius potius quam fallax auditus testis adhibendus est. » Et S. Gregorius, lib. XIX Moral. cap. xxiii, exponens illa verba Job, cap. xxix, vers. 16: « Et causam quam nesciebam diligentissime investigabam, » sic ait: « Deus cum omnia illi nuda et aperta sint, mala Sodomorum punivit non audita, sed visa. » Hinc S. Chrysostomus commendat Prælati ne aliquid definiant propter solos vulgi rumores: « Noli, inquit, ex suspitione tua iudicare, antequam discas utrum res ita se habeat; neque aliquem culpa, sed potius Deum imitare, qui ait Gen. xviii: Descendam, et videbo. » Notus est Theodosii imperatoris lapsus in præcipitata sententia et cæde Thessalonicensium, cuius eum monitum S. Ambrosii postea adeo penituit; et Davidis circa Iphiboset, II Reg. xvi, 4, collato cum II Reg. xix, 27.

22. CONVERTERUNTQUE SE. — Ex hoc loco, et ex cap. sequenti, vers. 1, apparet duos angelos ab Abrahamo discessisse Sodomam, tertium vero eum eo adhuc mansisse; unde de eo subdit Mo-

dit Chaldeus) eorum Domino; eum enim orat Abraham usque ad finem capitis, ut Sodomæ parcat; unde finita oratione et colloquio, tertius ille ab Abrahamo abiit et disparuit, ut patet vers. 33.

25. QUI IUDICAS OMNEM TERRAM, — qui iustissimus es iudex, norma iustitiæ, et iudex iudicium terræ.

26. IN MEDIO CIVITATIS, — in ipsa civitate; hoc enim significat hic hebraismus. Per hanc civitatem sive metropolim, puta Sodomam, totam Pentapolim intellige; unde si Deus in tota Pentapoli decem justos invenisset, toti Pentapoli percerisset. Ita Abulensis. « Unde, inquit S. Ambrosius, discimus quantum murus sit patriæ vir justus, quemadmodum non debeamus videre viris sanctis, nec temere derogare. Illorum enim fides nos servat, illorum iustitia ab excidio defendit; Sodomam quoque si habuisset viros decem justos, potuisset non perire. »

27. CORPI. — Incipere in Scriptura sæpe significat desiderare, optare, gestire, conari, parere, moliri; hoc enim est hebræum *חָוָהוּ* *hoavi*. Unde Hebræa ad verbum habent: *Cupio, vel gestio loqui ad Dominum, tametsi sim pulvis et cinis*, scilicet vilissimus et abjectissimus. Ita Vatablus. Agnosce ergo, o homo, o princeps, præsertim coram Deo in oratione, quod sis pulvis et cinis: nosce teipsum. S. Augustinus, lib. XIII De Civit., cap. viii, narrat Aleibiadem summo loco natum, cum ex sermone Socratis seipsum agnovisset, nihilque inter se et bajulum quemvis interesse, illacrymasse, petissequæ sibi virtutem tradi. « Scito, inquit Auctor libri De Spiritu et anima apud S. Augustinum, cap. li, quoniam homo es, cuius conceptio culpa, nasci miseria, vivere poena, necesse mori; attende ergo sollicitè quid agas, vel quid agere debeas; » et S. Bernardus in Carn. :

Unde superiit homo, cuius conceptio culpa, Nasci poena, labor vita, necesse mori?

Præclare S. Ægidius, comes S. Francisci: « Humilitas, inquit, est instar fulminis, quod ferit quidem, sed nulla post se relinquit vestigia; ita sane humilitas omne peccatum dissipat, et tamen ut homo in oculis suis sit nihil, efficit. » Hac Abraham Deo charus et amicus evasit; nam, ut aiebat S. Ludovicus Episcopus Tolosanus: « Nihil tam gratum Deo, quam si vite merito magni, humilitate simus infimi, cum tanto quis Deo sit pretiosior, quanto propter eum sibi est vilior. »

32. NON DELEBO PROPTER DECEM. — Ego Deus iniecit Abraham timorem et reverentiam, ne ultra progrediretur in sua petitione ad quatuor, qui revera tantum erant in Sodomis, scilicet Lot, ejus uxor et duæ filie, inquit S. Chrysostomus: « qui enim omnes quasi nocentes celesti ignis domis conflagrarunt. Fecit hoc Deus, n

ipse abnueret, Abrahamum contristaret; decreverat enim omnino quatuor hæc civitates perdere; jam enim completa erat peccatorum Sodomæ mensura, imo superfluebant.

Dices: Cur saltem non permisit Deus Abraham descendere ad octo vel quinque, ut propter octo vel quinque justos peteret parci Pentapoli? Respondet Abulensis, quia in Pentapoli facile erant septem vel octo just; si enim in Sodomam erant quatuor just, in singulis reliquis urbibus facile fuisset inveniri unum justum; cumque ex essent quatuor, universim fuissent octo just in Pentapoli.

Si objecias: Ergone quatuor hi just cum impiis in Pentapoli conflagrarunt? Respondet Abulensis, minime, quia uti Lot cum uxore et filiabus ex Sodomis, ita reliqui quatuor hi just ex suis urbibus, totaque Pentapoli, vel monitu angelorum, vel Dei instinctu ante ejus excidium excesserunt. Verum hoc est conjecturare et divinare. Cum ergo omnes Pentapolites, excepto Lot cum suis, et exceptis incolis urbis Segor, celesti igne, quasi subito fulmine sint afflati et consumpti, liquet omnes pariter fuisse impios.

Respondeo ergo Abraham infra decem non descendisse, tum quia dixerat, vers. præced., hanc suam petitionem fore ultimam: cum enim toties minando descendisset, non ausus fuit sæpius descendere, ne Deo esset importunus, illicque fastidium aut iram moveret; tum quia continuo a quadraginta usque ad decem, per denarios pe-

tendo descenderat Abraham. Pari ergo modo et congruentia, hic a decem ad unum vel nullum descendere debuisset. Tum denique, quia putabat facile decem justos in Pentapoli inveniendos esse.

Sed cur Abraham non meminisset Lot nepotis sui, cur eum communi clade eripi non postulavit? An ut rem claram id Moyses prætermisit? an quod justum norat, liberandum confidebat?

Moraliter docet hic S. Chrysostomus, homil. 42, quanto in pretio haberi debeant just, etiam exteriorius viles et pauperes, cum propter eos Deus urbibus et provinciis sceleratis parcat: illi enim sunt bases et columna reipublicæ. Talis fuit David, de quo ait Deus Ezechia: « Protegam urbem hanc, et salvabo eam propter David servum meum, » IV Reg. xix, 34. « Talis erat Elias, qui melotem tantum habuit, et purpura vestitus Achab illius melote indigebat. Melote hujus coelum clausit, pluviarumque circumibat quaerens Prophetam. » Hinc de eo et similibus ait Paulus: « Circueverunt in melotis, in pellicibus capris, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus, » Hebr. xi, 37. « Ut dubitari non debeat ipsorum meritis adhuc stare mundum, » ait Ruffinus, Præf. in lib. II De Vita Patrum.

33. ABUTQUE DOMINUS. — Unus hic angelus finito colloquio cum Abraham, disparuit; reliqui vero duo perrexerunt in Sodomam, ut patet cap. seq., vers. 1.

CAPUT DECIMUM NONUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Lot hospitio excipit angelos, quos Sodomita petunt ad scelus nefandum; hinc angeli educentes Lot, igne caelesti cremant Pentapolim, excepta Segor, cui Lot veniam impetrat. Secundo, vers. 26, uxor Lot respiciens post se, vertitur in statuam salis, filia vero ex patre concipiunt, et pariunt Moab et Ammon.

1. Veneruntque duo angeli Sodomam vespere, et sedente Lot in foribus civitatis. Qui cum vidisset eos, surrexit, et ivit obviam eis: adoravitque pronus in terram, 2. et dixit: Obsecro, domini, declinate in domum pueri vestri, et manete ibi: lavate pedes vestros, et mane proficisemini in viam vestram. Qui dixerunt: Minime, sed in platea manebimus. 3. Compulsi illos oppido, ut diverterent ad eum: ingressisque domum illius, fecit convivium, et coxit azyma, et comederunt. 4. Prius autem quam irent cubitum, viri civitatis vallaverunt domum a puero usque ad senem, omnis populus simul. 5. Vocaveruntque Lot, et dixerunt ei: Ubi sunt viri qui introierunt ad te nocte? educ illos huc, ut cognoscamus eos. 6. Egressus ad eos Lot, post tergum ocludens ostium, ait: 7. Nolite, quaeso, fratres mei, nolite malum hoc facere. 8. Habeo duas filias, quæ necdum cognoverunt virum: educam eas ad vos, et abutimini eis sicut vobis placuerit, dummodo viris istis nihil mali faciatis, quia Ingressi sunt sub umbra culminis mei. 9. At illi dixerunt: Recede illic. Et rursus: ingressus es, inquit, ut advena; numquid ut iudices? te ergo ipsum magis quam hos affligemus. Vimque faciebant Lot vehementissime: jamque prope erat ut effrin-

gerent fores. 10. Et ecce miserunt manum viri, et introduxerunt ad se Lot, clausuruntque ostium, 11. et eos qui foris erant, percusserunt cæcitate a minimo usque ad maximum, ita ut ostium invenire non possent. 12. Dixerunt autem ad Lot: Habes hic quempiam tuorum? generum, aut filios, aut filias, omnes, qui tui sunt, edue de urbe hac: 13. Delebimus enim locum istum, eo quod inreverit clamor eorum coram Domino, qui misit nos ut perdamus illos. 14. Egressus itaque Lot, locutus est ad generos suos, qui accepturi erant filias ejus, et dixit: Surgite, egredimini de loco isto; quia debet Dominus civitatem hanc. Et visus est eis quasi ludens loqui. 15. Cumque esset mane, cogebant eum angeli, dicentes: Surge, tolle uxorem tuam, et duas filias quas habes, ne et tu pariter pereas in scelere civitatis. 16. Dissimulante illo, apprehenderunt manum ejus, et manum uxoris, ac duarum filiarum ejus, eo quod parceret Dominus illi. 17. Eduxeruntque eum, et posnerunt extra civitatem: ibique locuti sunt ad eum, dicentes: Salva animam tuam: noli respicere post tergum, nec stes in omni circa regione: sed in monte salvum te fac, ne et tu simul pereas. 18. Dixitque Lot ad eos: Quaeso, Domine mi, 19. quia invenit servus tuus gratiam coram te, et magnificasti misericordiam tuam quam fecisti mecum, ut salvares animam meam, nec possum in monte salvari, ne forte apprehendat me malum, et moriar. 20. Est civitas hæc juxta, ad quam possum fugere, parva, et salvabor in ea: numquid non modica est, et vivet anima mea? 21. Dixitque ad eum: Ecce etiam in hoc suscepi preces tuas, ut non subvertam urbem pro qua locutus es. 22. Festina et salvare ibi: quia non potero facere quidquam donec ingrediaris illuc. Idcirco vocatum est nomen urbis illius Segor. 23. Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est Segor. 24. Igitur Dominus pluit super Sodomam et Gomorham sulphur et ignem a Domino de celo: 25. et subvertit civitates has et omnem circa regionem, universos habitatores urbium, et cuncta terre videntia. 26. Respicensque uxor ejus post se, versa est in statuam salis. 27. Abraham autem consurgens mane, ubi steterat prius cum Domino, 28. intuitus est Sodomam et Gomorham, et universam terram regionis illius: viditque ascendentem favillam de terra quasi fornacis fumum. 29. Cum enim subverteret Deus civitates regionis illius, recordatus Abraham, liberavit Lot de subversione urbium in quibus habitaverat. 30. Ascenditque Lot de Segor, et mansit in monte, duas quoque filias ejus cum eo (timebat enim manere in Segor); et mansit in spelunca ipse, et duas filias ejus cum eo. 31. Dixitque major ad minorem: Pater noster senex est, et nullus virorum remansit in terra, qui possit ingredi ad nos juxta morem universæ terræ. 32. Veni, inebriemus eum vino, dormiamusque cum eo, ut servare possimus ex patre nostro semen. 33. Dederunt itaque patri suo bibere vinum nocte illa. Et ingressa est major, dormivitque cum patre; at ille non sensit, nec quando accubuit filia, nec quando surrexit. 34. Altera quoque die dixit major ad minorem: Ecce dormivi heri cum patre meo, demus ei bibere vinum etiam hac nocte, et dormies cum eo, ut salvemus semen de patre nostro. 35. Dederunt etiam et illa nocte patri suo bibere vinum, ingressæque minor filia, dormivit cum eo: et ne tunc quidem sensit quando concubuerit, vel quando illa surrexerit. 36. Conceperunt ergo duas filias Lot de patre suo. 37. Peperitque major filium, et vocavit nomen ejus Moab: ipse est pater Moabitarum usque in presentem diem. 38. Minor quoque peperit filium, et vocavit nomen ejus Ammon, id est, filius populi mei: ipse est pater Ammonitarum usque hodie.

er. 1. 1. VENERUNTQUE DDO ANGELI. — « Duo, » scilicet qui ab Abrahamo recesserant, tertio cum eo remanente, cap. preced., vers. 22. Symbolice angelus unus e tribus, representans Deum Patrem, manserat cum Abraham, ut ejus domum benediceret, eumque patrem amaret ad generandum

Isaac: unde videtur hi, angelus fuisse medius et primarius inter tres, puta Michael, qui duos socios Gabrielem et Raphaelem misit ad excendendam Sodomam: Gabriel enim juxta etymologiam suam est fortitudo Dei, puta fortis executor divine justitie, hincque representat secundam in Trinitate

personam, puta Filium, quia ejus incarnationem annuntiavit B. Virgini, Lucæ 1. Incarnatio enim fuit opus summæ Dei fortitudinis et potentie. Raphael vero videtur esse angelus præses castitatis, et ultor incestus: unde Tobiam castus tutatus est ab Asmodeo, qui septem incestos Saræ sponso occiderat, Tob. vii et viii. Quare Raphael missus est Sodomam, ut incestos Sodomitas perderet. Illic representabat Spiritum Sanctum, qui est tutor et vindex sanctitatis, id est puritatis et castitatis, summusque osor inapunitatis ac libidinis. Quare per hos duos angelos significatur Filium et Spiritum Sanctum excidisse Sodomam: nam, ut ait Procopius: « Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio: Filio autem naturaliter adest et inest Spiritus Sanctus. » Addunt nonnulli Filio additum Spiritum Sanctum, quia Deus Pater judicium et vindictam bonitate et clementia, que appropriatur Spiritui Sancto, temperat et mitigat, q. d. Mille Filium, ut vos judicet et perdat, sed addo ei Spiritum Sanctum qui vos invitet ad poenitentiam, quam si capessatis, veniamque flagitii, Spiritus Sanctus judicium et vindictam Filii sistet et inhibebit, ac indulgentiam vobis largietur.

VESPERE — ejusdem diei, quo cum Abrahamo pranderant, cap. preced., vers. 1 et seq.

Symbolice justus, ut Abraham, angeli lucem; impiis, ut Sodomitis, tenebras adducunt. Ita S. Ambrosius, lib. II De Abraham, cap. vi. Secundo, vespera significabat vesperum et occasum imminere civitati, ait Cajetanus. Tertio, vesper hic portendit æternam noctem Sodomitis imminentem. Ita S. Gregorius, lib. II Moral. cap. II.

SEDENTE LOT. — Putant Judæi, quod Lot sedent hic quasi primus iudex inter alios iudices, qui tunc temporis sedebant in portis civitatum, ut patet Deuter. xxi, 22. Verum hoc falsum esse patet ex vers. 9 (1).

Dico ergo cum Abulensi: Lot habitans olim in domo Abraham, ibi didicit hospitalitatem; eam ergo hic more suo exeret, dum sedet in porta civitatis, ut hospites colligat, ne a Sodomitis vim et stuprum patiantur, quale duobus angelis intenterant, vers. 3. Putabat Lot, æque ut Abraham, eos esse homines, non angelos, Hebr. cap. XIII, vers. 2.

ADORAVITQUE EOS. — Nota Lot, in hospitalitate, humilitatem: adoravit enim hos peregrinos, nesciens eos esse angelos; nam decor et splendor vultus indicabat eos esse viros graves, vel Prophetas a Deo missos. Ita S. Augustinus, Quæst. 41. Rursum se vocat eorum puerum, id est servum, ut habent Hebræa.

er. 2. 2. MENTIS. — Invitati a Lot angeli, primo ho-

(1) Mos erat antiquissimis temporibus ad portas urbium convenire, et consilia publica, privataque etiam negotia ibi agitare. Cf. infra xxxv, 20; Deut. xxi, 19; Ruth, iv, 1. Sic et apud Homerum, Iliad. III, 148, ad Scæas portas sedent Trojani senes.

nestatis causa recusant, mox dum urgentur acquiescunt. Fallitur ergo Cassianus, Collat. XVII, xxiv, qui putat angelos hic mutasse sententiam.

3. COMPULSIT ILLOS OPPIDO. — Invitavit et ursit eos Ver. 2 mirum in modum.

AZYMA. — Panes sine fermentatione subito coxiti in elibano, vel sartagine, quales coxerat Abraham: azyma enim idem sunt cum panibus subeinericiis. Vide dicta cap. xviii, vers. 6.

4. OMNIS POPULUS SIMUL. — etiam ab extremis urbis partibus, ut habent Hebræa; idque vel ad patrandum, vel ad intuendum nefas. Notat hoc Moses, ut pateat non fuisse decem justos in Sodomis, sed omnes, præter Lot cum suis, fuisse impios et nefandos Sodomitas. Ita Bergenis, Cajetanus, Pererius.

5. UT COGNOSCAMUS. — ut turpiter eis abutamur: hoc est scelus Sodomiticum, de cujus enormitate vide Hamerum hic, et Hieronymum Magium integro volumine de hac re edito.

ABUTIMINI ILLIS. — Aliqui excusant hoc dictum et factum Lot, quasi senserit (quod sensit Dominicus Soto, lib. IV De Justitia, Quæst. 7, art. 3, et plures alii Theologi, atque satis insinuat D. Thomas, Quæst. 1 De Malo, art. 3, ad 14, et S. Ambrosius, lib. I De Abraham, cap. vi) licere volenti facere majus flagitium, suadere minus: sic enim volenti committere sodomiam aut stuprum, licet suadere ut eat potius ad meretricies in lupanari expositas, et latroni volenti occidere viatorem, licet suadere ut potius eum spoliat. Pari ergo modo Lot molientibus sodomiam licite potuit suadere fornicationem. Unde Gabriel Vasquez, II II, Quæst. 43 De Scandalo, dubio 1, ex hoc facto Lot docet, licitum esse volenti omnino facere majus malum, suadere minus, etiamsi ipse de eo nihil cogitaret. Sic enim Lot volentibus committere sodomiam, proposuit et suasit stuprum filiarum, de quo ipsi non cogitabant. Adde, Lot non suadere, sed tantum offerre filias sibi per omnia obediens, ad stuprum, ut majorem vexationem et injuriam tantorum virorum redimat.

Verum dico peccasse Lot, quia filiarum suarum famæ et pudicitie, ac consentiendi in actum venereum periculo; magis consulere et prospicere (utpote pater) debuit, quam hospitum externorum, esto il viri sancti et prophete essent.

Secundo, Lot non erat dominus suarum filiarum, ac consequenter non erat dominus corporum et pudicitie earumdem; ergo non potuit eas, maxime non consentientes, offerre stupro: non enim tenebantur, imo non poterant, ille in hac oblatione obedire patri; et plane verisimile est eas hac in re noluisse obedire patri; que enim virgo honesta tale stuprum suum potius quam alterius cujuslibet non horrescat?

Tertio, Sodomite non cogitabant de filiabus Lot vitandis; ergo inique eas illis tam impuris ipse proposuit et objecit, ut liberaret suos hos-

Lot peccavit offerendo filias turpitudini. Secundo.

pites; non enim licet impedire damnum Petri cum damno Pauli, dicendo latroni volenti spoliare Petrum: Spolia Paulum, de quo latro non cogitavit, ut doctus docet noster Lessius, lib. II *De Justitia*, cap. xiii, dub. 3, num. 19.

Videtur tamen inconsideratio et perturbatio Lot in re tam anceps multum de peccati gravitate minuisse; anceps enim erat Lot et inops consilii in re tam implexa: volebat enim omni modo hospitium talium, tamque venerandorum indemnitati, honori et pudicitiae consulere, nec alius ei tunc modus occurrit, quam si pro eis filias suas offerret, quem statim amplexus est, non cogitans, nec advertens se hac ratione injuriam facere filiabus suis. Ita S. Augustinus, lib. *Contra mendacium*, cap. ix, Lyranus, Thomas Anglicus, Tostatus, Lipomannus, Pererius.

Addit Cajetanus Lot obtulisse filias, animo non redimendi flagitium flagitio, sed placandi hyperbolica submissione furentem populum; putabat enim, et rationabiliter (uti rei probavit eventus), quod populus non acceptaret talem oblationem, sed quod placatus tanta submissione ipsius Lot desisteret a cepto; et eo rationabilis, quod filiae ejus jam erant desponsatae civibus Sodomitae. Sicuti vir aliquis placaturus alium quem injuria accessivit, ei pugione nudum offert dicendo: Occide me; non animo ut interficiatur, sed ut tanta submissione placetur laesus. Per exaggerationem ergo haec dixit Lot, perinde ac David dixit ad Jonathan, I *Reg.* xx, 8: « Si est iniquitas in me, tu me interfice, et ad patrem tuum me introduce me; » et Judas, Gen. xlii, dixit patri suo Jacob: « Duos filios meos interfice, si non reduxeris tibi Benjamin. » Ita Cajetanus.

Moraliter S. Chrysostomus, *homil.* 43, stupet charitatem Lot erga hospites et externos, quorum integritatem filiarum suarum pudori anteponebat. « Nos autem, ait, videntes saepe fratres nostros in ipsum impietatis profundum, et quasi in fauces diaboli cadere, neque sermone eos dignamur, neque consulere, neque verbis admonere, et eripere a malitia, et ad virtutem manu ducere. Quid enim, inquit, mihi cum eo commune? mihi non est cura, nil mihi negotii cum eo. Quid dicis, homo? nihil tibi commune cum eo? frater tuus est, ejusdem tecum naturae; sub eodem estis Domino, saepe etiam ejusdem participes mensa spiritualis, » etc.

SUB UMBRA CULMINIS MEI.—Hebraice, sub umbra tabulati vel configurationis, id est, tecti et domus meae; tectum enim eos qui in domo sunt, instar umbrae obumbrat et protegit ab aestu, aliisque aeris injuriis.

Rursum, peregrini sunt sub umbra, id est, protectione et cura hospitii sui, cujus est providere, ne que illis injuria in domo sua inferatur, et hoc proprie hic intendit Lot.

9. RECEDERE ILLUC.—Fecisse hinc.
INGRESSUS ES UT ADVENA, NUMQUID UT JUDICES?

Hebraice est: « Unus ille venit ad peregrinandum (ut instar peregrini inter nos degat), et ille iudicando nos iudicabit? » quasi dicant: Venit ille peregrinus ut sit iudex noster, ut nos iudicet? Unde Septuaginta vertunt: « Ingressus es habitare, non etiam iudicium iudicare. »

VINQUE FACIERANT LOT.—Pars eum protrudentes et abripere conantes, pars effringentes ostium, a Lot egrediente ad eos post se clausum, vers. 6.

10. INTRODUXERUNT AD SE LOT, CLAUSERUNTQUE OSTIUM.—Dno angeli ostium a Lot clausum aperuerunt, ut eum a violentia Sodomitarum ereptum in domum introducerent; eoque introducto rursum ostium clauserunt, ne Sodomite pariter ingrederentur.

11. PERCUSSE RENT CECITATE.—Septuaginta *deqz.* id est *avidentia*, qua caetera videntes ostium tantum Lot, quod querebant, videre non poterunt. Ita Josephus, S. Ambrosius, Chrysostomus et Augustinus, Quest. 43. Unde Vatablus vertit: *Perstrinxerunt illis oculos, ut hallucinarentur, nec fatigati quidem invenirent ostium.* Si enim, ait S. Augustinus, omnino caeci fuissent, non ostium Lot, sed duces, qui eos domum reducerent, quaesissent.

Nota: Id factum est hac ratione, quod Deus eis aliam speciem objecerit, ut loco ostii viderent, verbi gratia, solidum parietem, aut quid aliud; id autem fecit uno horum quatuor modorum, puta immulando vel speciem objecti, vel aera medium, vel potentiam visivam, vel sensum communem, ad quem omnes visiones et sensationes deferuntur. Simili modo Syri, IV *Reg.* vi, Eliseum querentes et videntes, non viderunt, nec agnoverunt esse Eliseum. Sic Christus post resurrectionem duobus discipulis ut peregrinus, Magdalena vero tanquam hortulanus apparuit.

Simile fuit illustre miraculum Gregorii Thaumaturgi, qui cum diacono persecutores fugiens in montem, cum a quodam proditus esset, proditoris ergo ad proditorem eum increperunt; ille cum tali loco fuisse certo asseveravit: ipsi vero eo loco ab eo designato, non duos homines, sed duas arbores invenisse se asseruerunt. Illis digressis, proditor ad locum ascendit, viditque Gregorium cum diacono manibus in caelum elatis orantem, qui persequentibus duas arbores fuisse videbantur; quare ad pedes ejus accedens conversus ad Christum, ex persecutore cum eo factus est profugus. Ita Nyssenius in ejus Vita.

Tropologiae S. Ambrosius: « Hic? ait, ostenditur, quia caeca est omnis libido, et quod est ante se, non videt. »

ITA UT OSTIUM INVENIRE NON POSSENT.—Hebraice est, *vaiulu limso huppetch*, et laboraverunt, sive fatigati sunt quaerendo ostium: sed frustra, quia illud omni suo conatu invenire non poterant.

Antea Sodomitarum aude?

Addit S. Chrysostomus ex Hebraeo *וְאִתּוֹ אִשָּׁה*, id est *est fatigati sunt*, Sodomitis luxata fuisse membra, ut vires ei motusque membrorum deficerent, idque factum esse a Deo hoc fine, ut significaret eos, mente et vitis caecos et enervatos esse, quodque libido mentem maxime excecet, eamque aequae ac corpus enervet.

OSTIUM.—Putant Ribera, in cap. i *Sophon.* num. 81, Delrio et alii, Mosen loqui de ostio domus, tam Lot, quam cuiusque Sodomitae; quasi quisque suam domum regressus, illam inveniret et ingredi non poterit: id enim videtur asserere Sapiens, *Sapient.* xix, 16. Dignum enim erat, ut qui alienas fores volebant effringere, suas non invenirent.

Verum melius S. Ambrosius, Chrysostomus, Augustinus et Pererius censent Mosen tantum loqui hic de ostio solius Lot, quod Sodomite conabantur effringere, sed caecitate percussi, omni suo conatu invenire non poterunt: illud enim exigit planus Scripturae maxime Hebraicae contextus, et series historiae. Sapiens autem, *Sap.* cap. xix, vers. 16, loquitur de Aegyptiis, non de Sodomitis: tantum enim Aegyptios comparat Sodomitis in eo, quod utriusque percussi sint caecitate, quodque uti Sodomite ostium Lot quod querebant, ita Aegyptii suum quisque ostium quod querebant, in triduanis Aegypti tenebris, invenire non poterunt.

Tropologiae Gregorius, lib. VI *Moral.* cap. xvi: « Quid est quod malis adversantibus intra domum Lot reducit et munitur, nisi quod justus quisque dum pravorum insidiis sustinet, ad mentem revertitur, et imperterritus manet? Sodomite autem viri in domo Lot ostium invenire nequeunt, quia corruptores mentium, contra vitam justi nullam accusationis aditum deprehendunt. Percussi enim caecitate quasi domum circumstant, quia invidentes dicta factaque perscrutantur: sed quia eis de vita iusti, fortis undique ac laudabilis actio obvia, errantes nihil aliud quam parietem palpant. Bene ergo dicitur: Quasi in nocte, sic palpabunt in meridie: quia dum bonum quod vident accusare nequeunt, caecati malitia, malum quod non vident ad accusationem querunt. »

VERS. 12. 42. DIXERUNT.—Duo illi viri, ut habent Hebraea, puta duo angeli.

VERS. 14. 44. QUASI LUDENS LOQUI.—Ludere et jocari, aut delirare, et ludicra non seria loqui.

VERS. 15. 45. TOLE UXOREM TUAM ET DUAS FILIAS.—Hi ergo quatuor, puta Lot, uxor et duae filiae crediderunt angelis, gressisque sunt Sodomis et salvati: generi vero, famuli et ancillae Lot non crediderunt, sed manentes in Sodoma cum aliis combusti sunt.

VERS. 16. 46. DISSIMULANTE ILLO.—Hebraice *וַיִּסְתַּמְּרָה מִמָּוָה*, id est, cum moras necceret: sive ut generis suis persuaderet discessum, ut vult S. Ambrosius; sive ut domum et suppellectilem suam

incendio eriperet, ut vult Rupertus; sive orationem ut urbi parceret, ut vult Abulensis. Eoec amenitas et opes Pentapolis invitavit Lot ad se, eadem ipsum jam detinet et pene perdit. Discere contemnere terrena et amena.

17. SALVA ANIMAM.—Vitam tuam hoc incendio eripe; domum, suppellectilem, et caetera omnia negligite: ne si moraris, et ea tecum salvare velis, cum his peras et conflagres.

Simili modo, Gothico Romae exordio anno Domini 410, a Deo creptus est S. Innocentius Pontifex, ob vite innocentiam et sanctitatem, qua et S. Chrysostomum defendit, ideoque Arcadium Imperatorem et Eudoxiam, qui eum in exilium egerant, excommunicavit; ad Pelagii subnascentem haeresim damnavit: eoque nomine dilaudatur a S. Hieronymo ad *Demetriadem*, et saepius a S. Augustino disputante contra Pelagianos. De quo ita scribit Paulus Orosius illi coevus, lib. VII *Hist.* cap. xxxix: « Adest Alaricus, trepidam Romam obsidet, turbat, irrumpt, » etc. « Accidit quoque, quo magis illa urbis irruptione indignatione Dei acta, quam hostis fortitudine probaretur, ut S. Innocentius Ecclesiae Romanae Episcopus, tantquam justus Lot subtractus a Sodomis, occulta providentia Dei apud Ravennam tunc positus peccatoris populi non videret exilium. »

NOTA.—tu cum tuis: nam non soli Lot, sed et uxori, et filiabus hoc praecipuum datur; ideo enim uxor Lot conversa est in statuum salis, quia contra hoc praecipuum retro respexit. Ita Abulensis.

NOLI RESPICERE.—Vatablus putat esse adagium. *g. d.* Ne te incepti peniteat. Sic enim *Luc.* ix dicitur: « Nemo mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei. » Sed dico haec verba non adagaliter, sed proprio esse accipienda; id patet ex eo, quod uxor Lot punita est, quia retro respexit: non autem quia eam cepti itineris posuit.

Quaeres, cur Deus tam rigide vetuit Lot cum suis, ne retro respicerent? Respondeo *primo*, ad exercendam obedientiam Lot: sic enim Deus exercuit obedientiam Aae, vetans pomum in paradiso. *Secundo*, ad scelerate gentis detestationem, utpote quam Deus a suis respici nollet; volebat enim Deus ut Lot Sodomitis perentibus condoleret; sed volebat omnem compassionem, cogitationem et memoriam inpiissimorum hominum ex animis suorum delere: imo volebat ut sua domo et bonis perentibus cum impiis, non dolerent; statuerat enim totam urbem ob impietatem facere anathema ignis et incendii divini. Sic Christus jussit Apostolis excutere pulverem de pedibus in eos qui Evangelium avversarentur, ut hoc signo protestarentur se cum tam impiis hominibus nihil, ne pulverem quidem velle habere commune. *Tertio*, quia volebat Deus Lot cunctissime fugere et salvare se: instabat enim incendium. Rursum, volebat Deus docere, Lot

Quare Lot respicere veluit? *Primo.* *Secundo.*

Tertio.

Quarto.

nosque omnes debere curiositatem nostram mortificare, ait Philo Cyprius in *Catena*. Quarto, quia volebat Deus Lot aliquid penitentiae signum dare, xviii: « Ardentem, ait, Sodomam fugere, est illucita carnis incendia declinare; altitudo vero montium est munditia continentium; in monte enim stare, est carni non carnaliter adherere. Sed qui ad montana scandere non possunt, salvantur in Segor: quia conjugalitatis vita nec a mundo longe divisa est, nec tamen a gaudio salutis aliena. »

In monte saluum te fac. — « In monte, » scilicet, qui imminet urbi Segor: huc enim profugit Lot, vers. 30.

Tropologie S. Gregorius, part. III *Pastor*, admon. xxviii: « Ardentem, ait, Sodomam fugere, est illucita carnis incendia declinare; altitudo vero montium est munditia continentium; in monte enim stare, est carni non carnaliter adherere. Sed qui ad montana scandere non possunt, salvantur in Segor: quia conjugalitatis vita nec a mundo longe divisa est, nec tamen a gaudio salutis aliena. »

Arsenius, præceptor Arcadii Imperatoris, fugiens in eremum, quadam vice descendit ad flumen. Erat ibi puella Æthiopissa, quæ texit melotem ejus; ille autem increpavit eam, illa vero dixit: « Si monachus es, vade in montem. » Compunctus in hoc verbo senex, dicebat ad seipsum: « Arseni, si monachus es, vade in montem; » ibi vero assidue sibi dicebat: « Arseni, propter quid existis? » Ita vixit in eremo 53 annos, mortuusque est anno ætatis 93.

Vers. 18. 18. QUESO, DOMINE. — Duo erant angeli, sed unus Lot et uxorem manu ducebat: hunc compellebat hic Lot dicens: « Domine; » alter eum sequens inter filias duas medius, eas pariter ducebat.

Vers. 19. 19. NEC POSSEM IN MONTE SALVARI. — q. d. Trepidatio et timore, cum sim senex et tardi gradus, non satis cito clivum superem, sed incendium me assignatur. Fuit hæc non prompta, sed lenta et morosa obedientia Lot, hæc ex parte culpanda, quod nimis sue infirmitati innixus, angelo comiti et divinis providentiæ sit diffusus; altera tamen ex parte laudanda, quod scilicet hoc præteritum postularit et impetravit parci urbi Segor.

20. NUMQUID NON MODICA EST? — q. d. Cum modica sit hæc urbs Segor, modicos habet cives, et modice peccavit, da ergo mihi modica ejus erimina, ut eam modicam mihi quasi refugium et asylum servem.

21. SUSCEPI PRECES TUAS. — suscepti et exaudivi te, tuasque preces et vota. Septuaginta vertunt, *ἑσπασας*, admiratus sum, id est, mire reveritus sum, et honoravi faciem tuam, dum scilicet tui amore reverentia, juxta vota tua parvo urbi ad ignem damnata (1).

(1) Ad litteram, ecce sustulisti, seu accepisti faciem tuam etiam ad hæc rem. Significatur *προσκύνησις*, qua fit,

22. DONEC INGHEDIARIS ILLUC. — « Illuc, » non Vers. 22. in urbem, sed in territorium Segor, nam dum Lot versaretur inter Segor et Sodomam, jam Sodomam conflagravit; inter Segor enim et Sodomam uxor Lot respiciens hoc incendium, versa est in statuam salis, quæ etiamnum exstat. Ita Abulensis, Adrichomius, Borchardus et alii.

Pulchre urget hæc Dei verba, « Non potero facere quiddam, donec ingrediaris illuc, » noster Prado in cap. IX *Ezechiel*, vers. 6: « O, ait, divinitus bonitatis pelagus! nonne satis erat fidem astrinxisse suam, Dei angelum erepturum Lotum de Sodomæ incendio? quorsum tanta cunctatio? videlicet acceperat angelus a Deo mandatum non modo salvandi Lot, sed etiam ipsum sospitem, incolumem, tutum et securum conservandi. Non potero, ait, facere quiddam; at peccata Sodomorum nulla sunt nimis. Non potero facere quiddam; at impleta sunt scelera impudentium. Non potero facere quiddam; at clamant in cœlum. Non potero facere quiddam; at venisti exsecutus sententiam absque venia. Non potero facere quiddam, quousque sese in montem referat Lot. Quorsum tam insolita providentia? quo nepotem Abrahami servi Dei nec tangat, nec olfaciat ignis, neque occupet, neque vero sollicitet perentium calamitas. Quam merito David canebat: Qui habitat in adjutorio (in tutela, latibulo) Altissimi, in protectione (in umbra) Dei cœli commorabitur. Dicit Domino: Susceptor meus (asylum meum et arx mea) es tu. »

INCURIO VOCATUM EST NOMEN URBIS SEGOR. — Quæ prius Bala dicebatur, jam vocata est Segor, id est parva, quia Lot eam quasi parvam, ne eremaretur, exoravit vers. 20. Quatuor ergo urbes Pentapolis, puta Sodomam, Gomorrhæ, Adama et Seboim, hoc igne cœlesti conflagraverunt; quinta Segor, communi aliarum incendio destinata, precibus Lot servata est.

Putant Theodoretus, Procopius, Suidas et Lyranus, Segor quoque, posteaquam ex ea egressus Lot, profugit in montem, esse vastatam, et hiatu terre absorptam. Sed contrarium est verius; jam enim precibus Lot pepererat ei Dominus, vers. 21, itaque sola hæc servata est. Ita S. Hieronymus, Josephus, Borchardus et alii.

Dices: *Sapient.* x, 6, dicitur ignis descendisse in Pentapolim, ergo etiam in Segor. Respondeo, « in Pentapoli, » id est, in regione illam quæ a quinque urbibus dicta est Pentapolis, descendit ignis, et exussit omnia, præter Segor. De Segor ex S. Hieronymo, Bredembachio, Borchardo, Guilielmo Tyrio et aliis, ita scribit Adrichomius: « Segor urbs, parvula, prius Bala, sive Bale, vel Bela dicta, hebraice Salissa, latine vitula contentans (vitiose aliqui legunt *consternans*) vocabatur, quod scilicet terræ motu tertio absorpta (quod

ut personarum quarum res agitur, quam ipsarum rerum magis ratio habeatur.

Segor significat hebraice Bala) sicut et prostrata. Syriace Zoar, Zoare et Seora dicitur, nunc Balezona vocatur. Sola hæc ex quinque Pentapolis urbibus, precibus Lot de incendio servata est. Apud eam gignitur balsamum, et poma palmarum, antiquæ ubertatis indicia. Tempore S. Hieronymi Palmyrina dicebatur; de Jericho distat quinque leucis, posita sub monte Engaddi. »

Vers. 23. 23. SOL EGRESSUS EST SUPER TERRAM, ET LOT INGRESSUS EST SEGOR. — q. d. Lot qui ante lucem e Sodomis exivit, orto jam sole pervenit in Segor, cum jam Sodomam conflagraret: ita Lipomani et Cajetanus; unde videtur quod summo mane in crepusculo, mox ut Lot egressus est, Sodomam conflagravit.

Vers. 24. 24. PLUIT DOMINUS A DOMINO, — id est, pluit Dominus a seipso, puta a se, suaque omnipotentia, non a causis naturalibus, q. d. Non naturalis, sed celestis et divina fuit hæc pluvia ignis et sulphuris. Ita Cajetanus, Paganius, Vatablus, Oleaster. Non ergo hoc Sodomæ incendium fuit terrestre, exhalatum eructatumque ex terra, ut vult Strabo lib. XV *Geographiæ*, qui id probat ex vers. 28 hic, sed perperam.

Secundo, hæc phrasim innuit distinctionem personarum in divinis, q. d. Pluit Dominus a Domino, id est, pluit Filius a Patre; Filius enim a Patre uti essentialis, ita potentiam omnemque pluentis et agendi vim accipit. Ita S. Hilarius, lib. V *De Trinitate*; Eusebius, lib. V *Demonstrat.* xxiii; Hieronymus, in cap. II *Zachar.*; Augustinus, et alii; imo Concilium Sirmiese, *Can.* 13, ipsum definit.

Dices: Concilium Sirmiese eo loci damnat priorem sensum. Respondeo: Damnata eum tantum ad mentem Photini, qui ex hoc loco inferrebat Filium non esse Deum, nec Patri coæternum. Adde Concilium hoc non esse ab Ecclesia receptum, nisi quatenus Photinum damnat; imo, ut dixi cap. præcedenti, Concilium hoc fuit Ariarum; doct enim Filium, qua Deus est. Vatri esse obsequentem et ministrantem.

SULPHUR ET IGNIS. — Sulphure recte significatus et punitus fuit peccatorum fetor; igno, libidinis ardor, ait Gregorius, lib. IV *Moral.* cap. x (1).

Rursum hic ignis et sulphur symbola fuere et præsentia ignis gehennæ. Ita Lais, rex Thebarum, licet Gentilis, ignis supplicio in emaculatoribus, tanquam naturæ jura pervertentes, animadvertendum censuit, ait Plato apud Cœlium, lib. XV, cap. xvi.

Vers. 25. 25. UNIVERSOS FAMILIATORES. — Ergo in Sodomis tam viri, quam femine omnes erant impiissimæ et Sodomitæ, vel actu, vel affectu et consensu. Vide *Ezech.* xvi, 49.

Dices: Quo jure, qua causa combusti sunt parvuli et innocentes omnes? Respondeo, quia (1) Multis *fulmen* dicitur sulphur et ignis, quasi sulphur ignitum, vel accessum.

Deus, qui omnium, mortisque et necis est dominus, per eos etiam volebat parentes, et tantum parentum scelus punire; parvulis autem bene hæc morte consulti, ne, si superstitis manerent, patris trassent, itaque alteris ignibus addiderunt.

Quæres, an aliqui Sodomitæ, videlicet sancti flammæ, in morte penitentini, sicutque salvati? Asserit S. Hieronymus, sed committere alii passim putant omnes in impietate esse mortuos esseque damnatos; vers. bantur enim in flagranti crimine ejusdem noctis, qua duos angelos ad stuprum appetierant, vers. 2. Adde: Subita flamma eos corripuit et obstupescit, ut nec sensum nec tempus haberent penitendi. Secus fuit in diluvio, quod sensum et lente incremens, spatium dedit penitentiam. Ita Tostatus, Pererius et alii, et indicat S. Judas sua *epist.* vers. 7.

CUNCTA TERRÆ VIRIENTIA. — Nota hic insignem libidinis Sodomitæ unionem. Pentapolis antea fertilis erat et amœna, instar paradisi; post peccatum et cœlestem conflagrationem, tota effecta est squalida et putida; nam pars extima mansit cremata et cinerulenta: hic nate arbores pulcherrime dant poma; sed si ea tangas, in favillam vertuntur; reliqua interior pars pulcherrimis et crassissimis aquis e terra erumpentibus tecta, quibus passim innatant moles bituminis, quas putei, quibus vallis hæc erat plena, ex imo evomere; unde hic lacus dictus est Asphaltites, et quia pisces non fert, nec aliquid vivum, dicitur mare Mortuum, et a salsedine salissimum, a loco vero campestri et deserto dicitur mare Solitudinis, quod per 72 miliaria in longum, et per sex in latum excurrit; influit in hunc lacum Jordanis, et pisces cum eo, qui mox ut lacum ingrediuntur, moriuntur. Si quod vero animal vivum, puta equus, bos, homo in eum injiciatur, supernatur, nec mergitur. Ita Tertullianus in *car. De Sodomam*, Josephus, Orosius, Tacitus, Solinus, Plinius et alii, ubi agunt de Asphaltite.

Addit Philo, lib. *De Abraham*, mare hoc, sive lacum, continuum fumum et sulphur, quasi reliquias hujus incendiis, exhalare. Et Borchardus oculatus testis in *Descriptione terræ sanctæ*: Mare Mortuum, inquit, semper est fumans et tenebrosus, sicut ego oculis meis vidi, ut videatur esse os inferni; adeo tetrum vaporem fumat, ut vicina ad mediam dietam, scilicet ad quinque vel sex leucas, sterilia reddat, ita ut ne quævis quidem producant. Quin et Sapiens *Sap.* x, 7: « In testimonium, ait, nequitie fumigabunda constat deserta terra, et incerto tempore (intempestivos, immaturos, imperfectos, evanidos) fructus habentes arbores. »

Si hæc in Sodomis facta sunt, quia fiet in gehenna? Videte, mortales, videte, carnales, exemplum et typum vestrum, *3 Petri* ii, 6. « Discite justitiam mori, et non temerare divos. » Quis ex vobis habitare poterit cum igne devorante (corpore et animas)? habitare cum ardoribus sempiternis?

Orosius
S. Hieronymus
Tostatus
Pererius
Tostatus

Mare
Mortuum
quale?

Ignis moderat quasi ignis pietus respicit ignis inferni. Inconditum Sodomae contigit anno Abraham 99, mundi 2047.

ternis? hoc igne, ignisque meditatione suffocato ignem concupiscentie vestrae. Nam omnes ignes omnesque poenae hujus mundi, respectu ignis et cruciatus inferni, sunt tantum quasi ignis pietus ad verum et magnum ignem, ait S. Polycarpus presbyter in Vita N. Sebastiani.

Nota: Hoc Pentapolis excidium et incendium contigit praecise anno uno ante nativitatem Isaac, quae contigit anno Abraham centesimo. Id patet: nam angeli qui subverterunt Sodomam, pridie pranderant apud Abraham, eique promiserant pranderant apud Abraham, eique promiserant Isaac sequenti anno nasciturum cap. XVIII, 40; indeque eodem die iverunt Sodomam, vespereque excepti sunt a Lot, cum nocte sequenti invaserunt eos Sodomites, ideoque summo mane ab iisdem angelis cremata est Sodomae. Unde sequitur Sodomae incendium contigisse anno Abraham 99; cum ergo Abraham natus sit anno a diluvio 292, adde annos 99 vite Abraham, habebis annum 391, a diluvio, quo contigit hoc Sodomae excidium, qui fuit annus mundi 2047; ante plagas vero Aegypti, et egressum Hebraeorum ex Aegypto fuit hic annus 406 (1).

26. RESPICIENSQUE UXOR EJUS POST SE. — Id factum est iuxta urbem Segor, quo eam cum Lot et filiabus deduxerat angeli quasi in tutum, et inde mox Dei ultionem in Sodomam executi sunt, pluendo in eam sulphur et ignem.

Respexit autem, excita strepitu ignis et sulphuris pluvii et clamore pereuntium, partim ex timore, ne et ipsam flamma corripere, partim ex curiositate, partim ex dolore rerum amissarum et civium suorum patriaeque suae conflagrantis. Punitur ergo, quia inobediens fuit et incredula, ut ait Sap. cap. x, 7; non enim credidit quidquam referre ad incolumitatem et salutem suam, si respiceret retro necesse: unde Dionysius Carthusianus censet eam peccasse mortaliter. Alii tamen venialem hanc fuisse culpam opinantur, tum quia nimio metu percussa respexit; tum quia non respiciere levis illi videbatur res et materia, proinde non putabat hoc praecipere et obligare sub peccato mortali; punita tamen fuit, quia Deus volebat eam statuere aliis in exemplum, uti mox dicam; simili enim modo ad exemplum aliorum, punivit Deus morte Prophetam illum, cujus historia narratur III Reg. XIII, ob inobedientiam tantum venialem, ut videtur.

VERSA EST IN STATUAM SALIS. — Vatablus vertit, versa est in statuam perpetuam; sic Num. XVIII, 49, vocatur pactum salis, id est perpetuum. Verum hoc salis improprium et alienum est; unde passim alii censent eam proprie versam esse in statuam salis, nec de eo dubitare licet.

(1) Narrationi Mosaeicae hoc cap. mirum in modum similis est ea, quam Ovidius, Metamorph. VIII, 616 seqq., de Philemone et Baucide habet. — De Sodomae et Gomorrhie reliquiis, ab hodiernis Arabibus Kharbet-Esdoum et Kharbet-Dumram vel Goumram vocatis, vid. F. de Sauley, Histoire de l'Art Juadaïque, pag. 6 seqq.

Quale peccatum uxoris Lot respiciens?

Nota primo: Statua haec fuit effigie muliebri. Fuit enim statua uxoris Lot, cujus proinde formam ipsa statua retinuit.

Secundo, sal hoc videtur fuisse metallicum, quod pluviae resistit, et edificii soliditate sua est utile, de quo Plinius, lib. XXXI, cap. vii; nam haec statua duravit ad multa saecula. Audi Tertullianum, carm. in Sodomam:

Issaque imago sibi formam sine corpore servans Durat adhuc, nunquam pluvius, nec diruta ventis: Quin etiam si quis multaverit advena formam, Proclius ex sese suggesta vulnera compleret. Dicitur et vivens alio jam corpore sexus, Membricos solito dispungere sanguine menses.

Mira de statuam uxoris Lot.

Ubi nota est vivens, non quod vere vivat haec statua, sed quod viventis more quasi menstrua quaedam effundat, quod aequè mirum est, atque alterum quod asserit hic Tertullianus, statuam hanc, si a quopiam mutiletur, mox hoc mutilum quasi vulnus suum sarcire et implere. Horum fides sit penes Tertullianum.

Quin et Borchardus, qui vixit abhinc trecentis annis, testatur statuam hanc sua etate adhuc existisse, inter Engadum et mare Mortuum, eamque etiamnum extare docet Adrichomius. Quin et Targum Hierosolymitanum addit statuam hanc duraturam usque ad diem resurrectionis et iudicii. Hinc de hac statuam salis uxoris Lot est enigma:

Cadaver, nec habet suum sepulcrum; Sepulcrum, nec habet suum cadaver; Sepulcrum tamen et cadaver intus,

quia scilicet ipsa sibi cadaver est et sepulcrum. Quaes, cur uxor Lot versa est in statuam salis? Respondent Hebraei apud Lyranum, eo quod vespere praecedente, cum Lot angelos exciperet in cena, non apposuisset sal, quo cibi condiri solent, idque ex gentilitio hospitum et hospitalitatis odio; Sodomitae enim erant inhospitales. Verum haec est Judaica fabula et figmentum.

Dico ergo: Versa est uxor Lot in statuam salis, ad hoc ut esset quasi marmor et monumentum perenne divinae castigationis, quo posterius docerentur Deo per omnia obedire et servire, nec retrospectare, ut bonis ceptis desistant, ac repetant mundi et carnis oblectamenta: nam sal sua siccitate memoriae prodest, et corpora a corruptione conservat; metallicum vero solidum est; unde symbolum est aeternitatis et memoriae aeternae: hinc pactum salis vocatur pactum aeternum.

Hinc tropologicae S. Prosper, lib. I De Praedict. et Promiss. cap. xvi: «Uxor, ait, Lot salis statua effecta, suo exemplo fatuos condidit, in proposito sancto, quo tendunt proficientes, noxia curiositate retro non debere respicere.» Illis enim ait Christus, Luc. XVII, 31: «Memento uxoris LOT.» Sic et S. Augustinus in Psalm. LXXV, haec adaptat apostatis, qui votum castitatis infringunt.

Cur versa in statuam salis? Respondent Hebraei fabulosa.

Respondet vero.

An anima uxoris Lot versam in statuam?

Quaes secundo, an uxoris Lot corpus solum, an vero etiam anima interiori, et versa sit in statuam salis? Animam cum corpore esse conversam in statuam, suadere videtur primo, quod absolute hic miro et inaudito modo uxor dicitur conversa in statuam; uxor autem constat tam, imo magis, anima quam corpore. Secundo, quia id videtur dicere Sapiens Sap. x, 7, cum ait: «Incredibilis (incredula) animae memoria stans figmentum salis.»

Verum respondeo et dico solum corpus versum esse in statuam: haec enim conversio fuit mors uxoris Lot: in morte autem anima non interit, sed solum corpus commutatur in cadaver, et inde in terram; secundo, quia anima est incorporea: ergo non potuit proprie transmutari in corpus, puta in statuam; tertio, anima est immortalis, ergo interire et commutari nequit. Et cur, quaeso, pro miraculo et contra naturam Deus eam fecisset hic mortalem, imo reipsa mori, cum id ipsum hominibus ad exemplum non prosit? ad hoc enim sufficit corpus visibile converti in statuam visibilem. Haec ergo a Sapiente vocatur incredulae animae, id est hominis, monumentum, nam alioqui nec anima, nec animae, sed tantum corporis in statuam conversio videri potest. Itaque anima hujus uxoris, corpore converso in statuam, superstes mansit, atque ivit ad infernum, aut potius Purgatorium; videtur enim haec ejus retrospectio venialis tantum fuisse culpa, ut dixi.

27. CUM DOMINO. — cum tertio illo angelo de quo cap. XVIII, 23, qui vers. 33 ab Abrahamo jam discesserat.

28. FAVILLAM, — fumum flammæ et favillæ mixtum. Ita Hebraei, Chaldaei et Septuaginta. Spectabat enim Abraham ipsum Sodomae incendium.

29. RECORDATUS EST ABRAHAM, — ne perderet justum Lot, nepotem Abraham, cum impiis Sodomitis, ob merita et preces Abraham qui oraverat dicens: «Ne perdas justum cum impio,» cap. XVIII, 23.

30. ASCENDITQUE ET MANSIT IN MONTE. — Angelus vulnerat tantum ne in via respicerent retro; cum ergo ex via in Segor pervenit Lot, respexit, vidensque horribilem illam ignis et sulphuris pluviam, ac longe lateque populans incendium, consternatus, immemor sui et promissionis angelicae, quasi in Segor necdum satis esset tutus, ex Segor profugit ad montana.

31. NULLUS VIRORUM REMANSIT IN TERRA. — Censet Origenes filias Lot traditionem a patre accepisse, mundum, uti olim diluvio perierat, ita secundo perituro incendio; unde nimis timor et horror incendi hujus Sodomitici impulit eas, ut totum orbem conflagras? putarent, et hic error, quem tamen vel patre, vel tempore docente deponere poterant et debebant, impulit eas ad incestum, non libidinem. Vide S. Augustinum lib. XXII Contra Faustum, cap. XLII et XLIII.

Nota: Josephus, S. Chrysostomus, Theodoretus, Ambrosius, has filias Lot a peccato excusant,

(1) Aliis non videtur priscam nomen, quod et aqum et semen valet, ut בִּרְמָה sit semen patris.

idque ex duplici capite: primo, ex ignorantia earum invincibili; secundo, quod tali casu quo illa sola cum patre fuissent superstes, licita erat earum cum patre commixtio, ad servandum genus humanum, ait Ambrosius, lib. I. De Abraham, cap. vi: sic enim Eva, quae ex Adami costa est facta, itaque Adae fuit quasi filia, ejusdem tamen fuit uxor, quia haec erat tunc sola in mundo femina.

Verum contrarium docet S. Augustinus et communiter Theologi. Primo, ignorantia haec et error filiarum erat vincibilis, uti dixi; secundo, concubitus filiae cum patre est contra omnem naturae pudorem, unde nullo casu aut necessitate licitus est, nisi Deus dispenset, eumque concedat.

Moraliter, recte notat Lipomanus, cohabitationem feminarum cum viris, licet eis sint sanguine junctae, nunquam carere periculo. Unde S. Augustinus nec nepotes, nec sorores in domum suam admisit.

33. BIBERE VINUM. — quod in Segor emerant, et inde cum victualibus caeteris, ad aliquot dierum victum asportarant. «Peccavit Lot, ait S. Augustinus, lib. XXII Contra Faustum, cap. XLV, non quantum meretur incestus (quem ebrius et sui impos praeter omnem opinionem et suspicionem admisit), sed illa ebrietas.» Haec autem tantum videtur fuisse venialis. Ita Theodoretus, S. Chrysostomus, Pererius. Plane enim consternatus, et ob conjugis honorumque omnium amissionem, tristissimus erat Lot, ideoque paulo largius bibit ad leniendam mentium, non tamen ita, ut putaret se temulentum fore. Sed nimis ipsi forte inusitum, aut solito potentius, mox cerebrum labore et merore debilitatum occupavit et oppressit: tristes enim illico capiuntur vino.

NON SENSIT. — Fuit aliquis sensus in Lot, ut patet; sed confusus, sopitus et perturbatus, qualis esse solet in dormientibus, maxime semisopitis et semivigilantibus. Ita Cajetanus. In particulari ergo non sensit, nec agnovit Lot filiam, ejusque accessum et recessum.

35. DEDERUNT ETIAM ET ILLA NOCTE PATRI SUO BIBERE VINUM. — Haec secunda ebrietas Lot majus peccatum fuit priori, quia ex priori expertus jam vini potentiam, suamque temulentiam, sapere debuisset et cavere, sibi que temperare a vino, ne in secundam incidere. Sed quis, presertim ita afflictus, per omnia tam providus est?

37. MOAB. — Moab dicitur quasi מוֹאב meab, id est, ex patre, q. d. Hunc filium genui ex patre meo, ut idem sit illi pater et avus; impudens fuit haec filia in congressu cum patre; impudenter in nomine prolis, quo crimen suum publicat (1).

38. AMMON. — Hebraice אֲמוֹנִי ben ammon, id est filius populi, vel, ut Septuaginta, generis mei, quem scilicet ex meo genere et gente, ex mea cog-

Vers. 33

Ebrietas Lot fuit veniale peccatum.

Vers. 35

Vers. 37

Vers. 38

natione et parentela, puta ex patre, suscepti, g. d. Filius hic meus non generatus est ab impiis Sodomitis, inter quos vixi, sed totus est ex meo populo et gente, natus nimirum ex parentis salu filiaque conceptu. Voluit Deus in filiis manere incestus hujus paterni tam infamis memoriam, ut Hebraei eorum connubiis pretextu cognationis se non contaminarent. Ita Theodoretus.

Quare apposite « S. Paula terram sanctam peragrans, cum ad Segor sive Zoaram venisset, recordabatur spelunca Lot, et versa in lacrymas virgines socias admonebat, cavendum esse vinum in quo est luxuria, ejus opus Moabites sunt et Ammonites, » uti refert S. Hieronymus in ejus Vita.

Ebrietas quid? Vide hic quid sit ebrietas, etiam involuntaria, et in quæ absurda hominem adigat.

Quid ergo est ebrietas voluntaria? in quæ mala adigit? quam multis « fuit » funesta?

Quid est ebrietas? Audi S. Basilium, homilia in ebrietatem: « Est daemon voluntarius, malitiæ mater, virtutis inimica, fortem virum reddit ignavum, ex temperantia facit lascivum, justitiam ignorat, prudentiam extinguit. Quid, quæso, sunt ebrii aliud quam gentium idola? oculos habent, et non vident. »

Quid est ebrietas? Audi S. Ambrosium, *De Elia et jejuniis*, cap. xvi: « Est fomentum libidinis, incentivum insanie, venenum insipientiæ. Per hanc homines vocem amittunt, colore variantur, oculis ignescunt, ore anhelant, fremunt naribus, in furore ardesunt. »

Quid est ebrietas? Est homo nec mortuus, nec vivus, » ait S. Hieronymus in cap. v *ad Galat.*

Quid est ebrius? « Est daemon voluntarius, mortuus animatus, morbus veniam non habens, ruina excusatione carens, commune generis nostri opprobrium; ubi ebrietas, illic diabolus, ibi turpia verba; ubi saturitas, illic demones choros agunt, » ait S. Chrysostomus, homil. 57 *ad Pop.* Rursum hom. 38 *in Matth.*: « Quanto melior asinus ebrioso est? quanto canis præstantior? Omnes certe bestiae, cum bibunt aut comedunt, ultro quam satis est non sumunt, etiamsi mille homines cogent. »

Quid est ebrietas? « Est voluntaria insaniam, » ait Seneca, *epist.* 83.

Ebrietas talis et facta. *Secundo*, vis scire effectus ebrietatis? *Primo*, iram Dei provocat, *Isaia* v: « Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam. » *Prov.* xxiii: « Cui vae, cui rixæ, cui foveæ, cui sine causa

vulnera, cui suffusio oculorum? nonne his qui commorantur in vino, et student calcibus epotandis? » *Secundo*, mentem eripit. *Proverb.* xxiii, 31: « Ne intuearis vinum, quando flavescit, cum splenderit in vitro color ejus: ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber. » *Osee* iv, 11: « Fornicatio, et vinum, et ebrietates auferunt oculos. » *Tertio*, luxuriam inflammat, ut patet hic in *Lot. Prov.* xx, f: « Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas. » *Ephes.* v, 18: « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. » *Quarto*, jacuriam facit vite et fortunarum. *Ecclesi.* xxxvii, 34: « Propter crapulam multi obierunt; quia autem abstinentes est, adjiciet vitam; » et cap. xix, 1: « Operarius ebrius nec locupletabitur. » *Quinto*, tollit erubescitiam, qua sublata homo erumpit in verba spurca, rixosa, litigiosa, etc., quin et verbera ac caedes. *Sexto*, proprium hoc habet, quod peccatorem constituat in periculo certo et inevitabili damnationis æternæ; alii enim peccatores, si ingruat mors, penitent, cum sint rationis compotes, et sacramentis expiantur; solus christus nec penitentia, nec sacramentorum est capax, ut, si lædatur, vel catarrho suffocetur, certo certius damnatur; hinc ait Paulus, *I Cor.* vi, 10, et *Galat.* v, 21, quod ebriosi regnum Dei non possidebunt.

Exempla. *Tertio*, vis exempla? Lot, quem Sodoma non vicit, ebrius gremium commisit incestum. Nee vir perfectus, ebrius nudatus et a filio illusus est. Samson repletus vino per Dalilam hostibus traditus est. Holopherni ebrio caput a Judith resectum est. Filii Job dum vinum bibunt, ruina domus oppressi sunt. Herodes inter pocula caput Joanni Baptiste præcidi jussit. Dives Epulo ob excessum in potu, ne guttulam quidem aque post hanc vitam habere meruit, ait S. Chrysostomus. Alexander ebrius Clitum charissimum occidit, quin et seipsum Herculeano scypho. Balthazar, monarcha ultimus Babyloniorum, temulentus vidit manum scribentem, *mane, tekel, phares*; et eadem nocte a Cyro regno et vita spoliatus est. Cogitet ebrius sibi eandem sententiam a Deo ferri: *mane*, numerali et succisi sunt dies vite tue, brevi, et forte hæc die, hæc hora morieris; *tekel*, appensus es, et inventus es minus habens, minus sobrietatis et virtutis, quia gravis es vino et vitiiis; *phares*, divisus es, corpus tuum quod ita saginasti, dabitur vermis in epulum, anima dabitur demonibus in ludibrium et tormentum.

CAPUT VIGESIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abraham in Geraris a rege abripitur uxor, hinc a Deo, vers. 3, punitur et increpatur rex; qui, vers. 9, cum Abraham exoptulatur quod eam sororem vocarit, ac tandem, vers. 17, orante pro eo Abraham sanatur.

1. Profectus inde Abraham in terram Australem, habitavit inter Cades et Sur: et peregrinatus est in Geraris. 2. Dixitque de Sara uxore sua: Soror mea est. Misit ergo Abimelech, rex Geraræ, et tulit eam. 3. Venit autem Deus ad Abimelech per somnium nocte, et ait illi: En morieris propter mulierem quam tulisti; habet enim virum. 4. Abimelech vero non tetigit eam, et ait: Domine, num gentem ignorantem et justam interficeres? 5. Nonne ipse dixit mihi: Soror mea est; et ipsa ait: Frater meus est: in simplicitate cordis mei et munditia manuum mearum feci hoc. 6. Dixitque ad eum Deus: Et ego scio quod simplici corde feceris: et ideo custodivi te ne peccares in me, et non dimisi ut tangeres eam. 7. Nunc ergo redde viro suo uxorem, quia propheta est, et orabit pro te, et vires: si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris tu, et omnia quæ tua sunt. 8. Statimque de nocte consurgens Abimelech, vocavit omnes servos suos, et locutus est univo sa verba hæc in auribus eorum, timueruntque omnes viri valde. 9. Vocavit autem Abimelech etiam Abraham, et dixit ei: Quid fecisti nobis? quid peccavimus in te, quia indoxisti super me et super regnum meum peccatum grande? quæ non debuisti facere, fecisti nobis. 10. Rursusque exoptulans, ait: Quid vidisti, ut hoc faceres? 11. Respondit Abraham: Cogitavi mecum, dicens: Forsitan non est timor Dei in loco isto: et interficiet me propter uxorem meam. 12. Alias autem et vere soror mea est, filia patris mei, et non filia matris meæ, et duxi eam in uxorem. 13. Postquam autem eduxit me Deus de domo patris mei, dixi ad eam: Hanc misericordiam facies mecum: in omni loco, ad quem ingrediemur, dices quod frater tuus sum. 14. Tulit igitur Abimelech oves et boves, et servos et ancillas, et dedit Abraham, reddiditque illi Saram uxorem suam, 15. et ait: Terra coram vobis est; ubicumque tibi placuerit, habita. 16. Saræ autem dixit: Ecce mille argenteos dedi fratri tuo, hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes qui tecum sunt, et quocumque perrexeris: mementoque te deprehensam. 17. Orante autem Abraham, sanavit Deus Abimelech et uxorem, ancillasque ejus, et pepererunt: 18. concluderat enim Dominus omnem vulvam domus Abimelech propter Saram uxorem Abrahamæ.

Vers. 1. 1. PROPECTUS INDE ABRAHAM. — Ex Mambre, ut patet cap. xviii, 1, profectus est in Geraram, primo, ob cladem recentem Sodome, ut scilicet longius abesset a Sodomis et mari Mortuo, quod suo fumo vicinis locis sterilitatem et pestem afflabat.

Secundo, quia Deus volebat eum in Chanaan esse peregrinum, et assidue peregrinari, ut doceret nos in hac vita esse peregrinos et tendere ad cælum, *Hebr.* xi, 40.

Tertio, ut variis locis et gentibus prodesset sua doctrina, pietate et vitæ exemplo, atque undique spargeret vere religionis et virtutis semina: ita Chrysostomus.

2. TULIT EAM, — ut conjugem eam duceret; erat

Saræ jam nonagenaria: unde mirum alicui videatur, illam ea ætate tanta fuisse pulchritudine, ut a rege appeteretur. Verum nonagenarii tunc erant similes nostris quadragenariis, vel quinquagenariis, quæ ætate nonnulli robusti pristina adhuc servant pulchritudinem. Adit Procopius divinitus cum fecunditate Saræ restauravit fuisse pristina pulchritudinem.

Adjavit hanc Saræ pulchritudinem, quod ipsa valde bono erat temperamento, quod nunquam pepererat, quod nunquam lactaverat, quodque, ut Tornellus et alii putant, multis antea amnis, scilicet ex quo sterilem se esse certo intellexit, copula conjugali abstinent, ut colligitur cap. xviii, 12: hæc enim vires et pulchritudinem conservant,

sicuti e contrario, debilis complexio, crebri partus, lactationes longæ, frequens copule usus, vires enervant, rugas et senium accelerant.

Nota: Sara paucis diebus post angelorum ab Abrahamo discessum concepit Isaac, simulque cum Abrahâ in Geraram, ubi statim Abimelech eam sibi tulit, ideoque a Deo mox flagellatus est, ut patet vers. 17, sterilitate communi et morbo gravissimo, sed medicis ignoto: itaque impeditus fuit ne Sara abuteretur: desperata medicorum ope Deus in somnis illi apparuit, jussitque Saram reddi: ita Josephus.

Vers. 3. 3. PER GOMINIUM. — Hinc patet dormienti Abimelech hanc visionem in imaginatione objectam esse: angelus enim in ea hæc verba Dei loquens, et Abimelech respondentis ita effortavit, ut rex omnino videretur sibi cum Deo colloqui.

EN MORIENS; — scilicet, nisi jam sciens conjugatam, marito eam reddas, ut patet vers. 7.

Vers. 5. 5. IN SIMPLICITATE, — simplici, innocenti, recto et sincero animo; simplex enim in Scriptura vocatur rectus, sincerus, innoxius, qui nulli est injurius.

Vers. 6. 6. ET EGOSCIO, — te innoxium ab adulterio, sed non ab injuria: tulisti enim invitam pro tuo imperio, ideoque punivi te, vers. 17.

NE PECCARES, — ne vel inscius mœchareris, esseque materialiter saltem adulter.

NON DIMISI, — morbo impedi, vers. 17.

Vers. 7. 7. ORABIT, — et exorabit, ut cesset ista plaga tua.

QUIA PROPHETA EST, — quia vir sanctus est, cum quo Deus familiariter agit et loquitur. *Secundo*, proprie propheta fuit Abraham: multa enim futura prænovit, uti nasciturum sibi Isaac, et ex eo Christum, posterosque suos quarta generatione obtenturos Chananæam, evertendam Sodomam, etc. Septem vocis propheta significationes assignavi 1 Cor. XIV, initio (1).

Vers. 8. 8. STATINQUE DE NOCTE, — summo mane, ut habent Hebræa, Chaldaea et Septuaginta (2).

Vers. 9. 9. SUPER REGNUM MEUM. — Solet enim Deus regna ob peccata regum punire, quia populus est aliquid principis, et quasi principis pars, sive membrum politicum. Ita Abulensis.

INDUXISTI SUPER ME PECCATUM GRANDE, — materiale adulterium. Dicendo enim Saram esse tuam sororem, non uxorem, dedisti mihi occasionem accipiendi eam in uxorem, quæ mihi non potest esse uxor, sed pellex et adultera; vulgus enim materiale peccatum vocat peccatum, putatque

(1) נביא proprie oratorem, hinc nuntium, intermedium, interpretem designat. Sic Aaron, Exod. vii. 1, dicitur Moysi Navi, quia mandata Moysi ad Pharaonem perferbat. Hic Abrahamus Abimelechi veluti est nuntius ad Deum, futurus alias, si opus esset, nuntius Dei ad homines.

(2) Servos suos, non mancipia, sed ancillos liberæ sortis. Vers. 10. Quid vidisti, hoc est, equid tibi erat in mente, ut, etc.

esse pena dignum. Metuere etiam, et dubitare poterat Abimelech, an satis Abrahamum examinasset et inquisivisset num Sara esset conjugata. Certe cupiditate aliqua peccasse videtur et licentia, ut solent reges nonnulli, presertim pagani, imperiose multa poscere, etiam conjuges et bona aliorum. Adde fuisse aliquam formalem culpam in Abimelech, in eo quod Saram invitam abduxerit, ut dixi. *Secundo*, « peccatum grande, » id est, grandem peccati mei jam dicti ultionem, penam et plagam, ut patet vers. 17. Ita Abulensis. Deus enim subinde etiam ob materialia peccata homines punit, id est castigat, affligit, ut ipsi, ac presertim principes et prelati, ea indagent et extirpent. Ita fecit hic Deus cum Abimelech.

12. VERE SOROR MEA EST, — q. d. Vere more genitricis meæ, quæ deptes sorores, nepotes fratres vocat, vocavi Saram sororem meam, cum nepotis sit, ut dixi cap. XII, vers. 13; sic Abraham vocat Lot fratrem, id est nepotem suum, cap. XIII, vers. 8.

Addit S. Chrysostomus quod omnes in familia Thare, ipsum Thare patrem vocabant, ac si omnes inter se fratres et sorores fuissent; maxime cum mortuo Aran, patre Saræ et Lot, habuerunt Thare non solum avi, sed et patris loco. Sic vulgo Flandri et Galli suos avos vocant magnos patres.

Quare non est verisimile, quod Cajetanus et alii ex hoc loco astrunt, Saram proprie fuisse sororem Abrahæ, ex eodem proximo patre Thare, sed alia matre genitam; nam jure naturæ illicitum et irritum est matrimonium in primo consanguinitatis gradu, non tantum lineæ recte, sed et lateralis, puta inter fratrem et sororem. Ita S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. XXXV. Et quis credat Abrahamum virum tam probum, prudentem et honestum, sororem suam in conjugem accepisse?

FILIA PATRIS MEI, ET NON FILIA MATRIS MEÆ, — q. d. Sara ex eodem patre Thare mecum, sed per aliam matrem descendit; unde videtur quod Thare duas habuerit uxores, ex quarum una natus est Abraham, ex altera Aran, qui genuit Saram et Lot.

Hinc patet conjugium in secundo gradu collateralium, puta inter patruum et neplem, non plane vetari lege naturæ, et tum fuisse usitatum; jam autem vetitum est lege positiva. Ita S. Augustinus supra.

13. POSTQUAM AUTEM EDUXIT ME DEUS. — Hebraice est, « cum errare et instar erroris peregrinari (hoc est enim Hebraeum אָרַרְתָּ אֵתָּא) me fecerunt dii, » puta Deus unus, sed in personis trinus.

16. MILLE ARGENTOS, — scilicet siclos, ut vertit Chaldaeus; nam, cum in Scriptura ponitur argentus vel aureus, intelligitur siclus, uti bene probat Mariana cap. VI *De Ponderibus*, et Delrio hic; jam mille sicli argentei sunt mille floreni Braban-

fici: siclus enim est florenus, sive 4 regales Hispanici. Septuaginta vertunt mille didrachma, scilicet Hebraica: nam didrachmum Hebraicum, sive siclus, continebat non 2, sed 4 drachmas Atticas, puta 4 regales, uti dixi supra (1).

FRATRI, — quem vocas fratrem tuum, cum sit maritus. Est ironia.

HOC ERIT TIBI IN VELAMEN OCULORUM, — id est, in defensionem pudoris, et, ut Chaldaeus vertit, in velamen honoris tui, quod miserim tollere te mihi in sponsam, quodque honeste te habuerim, et intactam viro reddiderim: oculi enim sunt sedes pudoris. Alludit ad ritum veterum; sponsæ enim cum nupti dabantur, ob pudorem obnubebant velo, quod flammeum dicebatur, vel pallio caput, uti fecit Rebecca, Gen. cap. XXIV, vers. 65. Vide Alexandrum ab Alexandro, lib. II *Genial.* cap. v; vide etiam dicta I *Corinth.* xi, 5 et seq. (2).

Sensus ergo est, ut recte Delrio, q. d. En ego quasi paranymphus, et novantiqui matrimonii auspex, te viro uxorem in manum do, Caio Caiam, quia et dotem superaddo siclos mille. Illud sit tibi flammei, quin et iis flammeum eme si voles, hoc nova nupta pudorem tum nuptiarum, tum mendacii tui, tum suspitionum quarumlibet de me et te obrube; facile enim omnes intelligunt, te caste a me habitam, ex eo quod tam solemniter et honorifice a me sis viro reddita.

Secundo, Hamerus sic explicat: Dedi tibi mille argenteos, ut emas tibi tuisque ancillis velamen vultus, ad operendam pulchritudinem, ne sit ea alius ut mihi fuit, illecebra et irritamentum libidinis, q. d. Noli quasi innumpta aperto capite, uti ante fecisti, incedere, sed quasi nupta illud obnube et vela.

Tertio, Cajetanus vertit, non hoc, sed hic, scilicet Abraham maritus tuus, erit velamen oculorum omnibus ad concupiscendum te in uxorem, q. d. Nemo qui noverit hunc esse maritum tuum, etsi videat te esse pulcherrimam, audebit te concupiscere et sumere in uxorem. Abraham enim, utpote maritus, omnibus velabit et claudet oculos, spem et mentem conjugii. Sed primus sensus magis est genuinus.

MEMENTO TE ESSE DEPREHENSAM. — Lipomanus vult corrigendum esse, *reprehensam*: sic enim habent Hebræa et Chaldaea. Sed reprehensa fuit Sara hoc ipso, quo deprehensa, et verbis istis quasi sale aspersa, q. d. Deinceps noli uti hæc

(1) Antiquissimi illius sicli pretium delinari vix potest.

(2) Recte Schroederus observat, antiquissimis illis temporibus morem fuisse, puellis faciem non prius obnubendi, quam cum viro essent iungenda, ut ita merito eodem servandum significarent. Hinc Abimelechus, reprehensus Saram, quod matrimonium cum Abrahamo dissimulasset, et, velo contra uxorem morem deposito, virginitatem se gessisset, ecce, inquit, mille argenteos, etc. Eam igitur hortatur, ut tegumentum sibi comperet, ne et aliis viris idem accidat quod sibi.

dissimulatione et dolo, ut maritum voces fratrem tuum, ne te proberi, alios peccati periculo exponas; unde Septuaginta vertunt, in cunctis esto veridica (3).

18. CONCLUSERAT ENIM DOMINUS MULIERE VULVAM *Vers. 18.* **DOMUS ABIMELECH,** — ne possent omnnes foetum concipere, vel ante conceptum edere et parere: ex quo necesse erat gravissimas acerbissimas doloribus excruciarum, q. d. Fecit Deus omnes steriles. Addit Josephus, Abimelech adeo gravi morbo percussus a Deo, ut medici de ejus vita desperarent. Hoc etiam innuit Scriptura cum ait: « Orante autem Abraham (vide, ait S. Chrysostomus, quid valeant preces justis apud Deum), sanavit Deus Abimelech. » Addunt et alii apud Pererium eum ingenti cruciata in verendis afflictum fuisse.

Non peccarat, vel certe parum peccarat Abimelech, ut patet vers. 4 et 6, itaque pena hæc non illi tam pœna fuit, quam frenum ne Saram tangeret; et stimulus, qui eum cogeret, ut statim Saram redderet Abrahæ.

Ex hoc cap. liquet tunc gentes aliquas, puta Geraritas, coluisse unum verum Deum: eum enim colebat eorum rex Abimelech, vir pius et probus, ut colligitur, primo, ex eo quod Saram noluit uxorem, nisi audiens esse sororem Abrahæ, putansque esse innumpta: mox vero ut nuptam scivit, reddidit; secundo, quia vers. 4 se et suos vocat « gentem justam; » tertio, quia cum Deo familiariter colloquebatur, vers. 3, Deusque ejus excusationem acceptavit, vers. 6; quarto, quia vers. 10, expositulus cum Abraham dicit: « Quid vidisti (impietatis in gente mea) ut hoc faceres? quinto, quia vers. 14 Abraham liberaliter habuit, eumque invitavit ut secum habitaret.

Talis fuit quoque Melchisedech, rex Salem, et, ut videtur, ejus cives, cap. XIV; item Hebronites, cap. XXIII. Talis fuit et Job cum suis Hissitis. Ita Theodoretus et alii. Præter Abraham ergo ejusque posteror, erant tunc alii principes et populi colentes et timentes Deum verum.

Moraliter S. Chrysostomus, hom. 43, notat quam justus, v. g. Abraham, sit Deo cordi et curæ, ut, quia in eum confidit, ipsum non tantum a morte liberet, sed et gloriosum divitemque repente efficiat. « In hunc enim modum, ait, solet Deus agere: non solum a tristibus liberat eos, qui fortiter se gerunt in periculis in quæ incidunt, sed et tantam in adversis præbet lætitiâ, ut in eorum oblivionem omnino veniant, et in multa sint honorum affluentia. » *Et inferius*: « Nam semper omnia ita facit et tractat, et singula dispensat, ut qui sibi serviunt quasi luminaria reluceant, et eorum virtutum ubique manifestam faciat. »

(3) Juxta Kimchium, in *Lexico*, verba hæc sunt, non Abimelechi, sed Scriptoris (tertia femina, forma ad chaldaicum inclinante, pro אֲבִימֶלֶךְ) volentis dicere, quod, quandoquidem hæc omnia illi evenierint, nunc ita corrupta et monita fuerit, ne ultra se diceret sororem Abrahæ verbum, et de omni re reprehensa est.

CAPUT VIGESIMUM PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Nascitur, circumciditur et ablactatur Isaac. Secundo, vers. 10, Ismael et Agar domo Abrahae pelluntur; eos in deserto solatur angelus. Tertio, vers. 22, Abraham inquit factus cum Abimelech.

1. Visitavit autem Dominus Saram sicut promiserat: et implevit quae locutus est. 2. Concepitque et peperit filium in senectute sua, tempore quo praedixerat ei Deus. 3. Vocavitque Abraham nomen filii sui, quem genuit ei Sara, Isaac: 4. et circumcidit eum octavo die, sicut praeeperat ei Deus. 5. cum centum esset annorum: hac quippe aetate patris, natus est Isaac. 6. Dixitque Sara: Quicumque audiverit, corridebit mihi. 7. Rursumque ait: Quis auditurum crederet Abraham, quod Sara lactaret filium, quem peperit ei jam seni? 8. Crevit igitur puer, et ablactatus est: fecitque Abraham grande convivium in die ablactationis ejus. 9. Cumque vidisset Sara filium Agar Aegyptiae ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham: 10. Ejice ancillam hanc, et filium ejus: non enim erit haeres filius ancillae cum filio meo Isaac. 11. Dure accepit hoc Abraham pro filio suo. 12. Cui dixit Deus: Non tibi videatur asperum super puero, et super ancilla tua: omnia quae dixerit tibi Sara, audi vocem ejus: quia in Isaac vocabitur tibi semen. 13. Sed et filium ancillae faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. 14. Surrexit itaque Abraham mane, et tollens panem et utrem aquae, imposuit scapulae ejus, tradiditque puerum, et dimisit eam. Quae cum abiisset, errabat in solitudine Bersabee. 15. Cumque consumpta esset aqua in utre, abiecit puerum subter unum arborum, quae ibi erant, 16. et abiit, seditque e regione procul quantum potest arcus jacere: dixit enim: Non videbo morientem puerum: et sedens contra, levavit vocem suam, et flevit. 17. Exaudivit autem Deus vocem pueri: vocavitque angelus Dei Agar de caelo, dicens: Quid agis, Agar? noli timere: exaudivit enim Deus vocem pueri de loco in quo est. 18. Surge, tolle puerum, et tene manum illius, quia in gentem magnam faciam eum. 19. Aperuitque oculos ejus Deus: quae videns puteum aquae, abiit, et implevit utrem deditque puero bibere. 20. Et fuit cum eo: qui crevit, et moratus est in solitudine, factusque est juvenis sagittarius. 21. Habitavitque in deserto Pharan, et accepit illi mater sua uxorem de terra Aegypti. 22. Eodem tempore dixit Abimelech, et Phicol princeps exercitus ejus, ad Abraham: Deus tecum est in universis quae agis. 23. Jura ergo pro Deum ne noceas mihi, et posteris meis, stirpique meae: sed juxta misericordiam, quam feci tibi, facies mihi, et terrae in qua versatus es advena. 24. Dixitque Abraham: Ego jurabo. 25. Et increpavit Abimelech propter puteum aquae quem vi abstulerant servi ejus. 26. Responditque Abimelech: Nescivi quis fecerit hanc rem: sed et tu non indicasti mihi, et ego non audivi praeter hodie. 27. Tulit itaque Abraham oves et boves, et dedit Abimelech: percusseruntque ambo foedus. 28. Et statuit Abraham septem agnas gregis seorsum. 29. Cui dixit Abimelech: Quid sibi volunt septem agnae istae, quas stare fecisti seorsum. 30. At ille: Septem, inquit, agnas accipies de manu mea, ut sint mihi in testimonium, quoniam ego fodi puteum istum. 31. Idcirco vocatus est locus ille Bersabee, quia ibi uterque juravit. 32. Et inierunt foedus pro puteo juramenti. 33. Surrexit autem Abimelech, et Phicol princeps exercitus ejus, reversisque sunt in terram Palaestinorum: Abraham vero plantavit nemus in Bersabee, et invocavit ibi nomen Domini Dei aeterni. 34. Et fuit colonus terrae Palaestinorum diebus multis.

1. VISITAVIT AUTEM DOMINUS SARAM, — dando ei conceptum et prolem promissam. Ita Rupertus. Secundo, post conceptum et natum Isaac, angelus Dei vicarius visitavit corporali forma Saram, ut ei de prole gratularetur, juxta id quod promiserat, cap. xviii, dicens: «Revertens veniam ad te tempore isto, et habebit filium Sara (4).

2. IN SENECTUTE SUA. — «Sua,» id est ejus, scilicet Abrahami, est hebraismus: Hebraea enim sic habent: Peperit Sara Abrahamo filium in senectute ejus, vel pro senectute ejus, qui scilicet seni Abraham esset consolationi et voluptati. Adde, Hebraei dicunt prolem nasci patri, non matri, quia proles patris est haeres, patrisque nomen et familiam propagat, non matris.

3. VOCAVITQUE ABRAHAM NOMEN FILII SUI, etc., ISAAC, — quia scilicet Isaac hebraice idem est quod risus. Isaac enim fuit risus gaudiumque senis Abraham et sterilis Sarae, adeoque totius orbis; nam ex eo nasciturus erat Christus. Unde vers. 6 ait Sara: «Risum fecit mihi Dominus; quicumque audierit, corridebit mihi.» Hinc allegorice S. Ambrosius, lib. De Isaac, cap. 1: «Isaac, ait, ipso nomine figurat et gratiam signat. Isaac enim risus latine significatur: risus autem insignis laetitiae est. Quis autem ignorat quod is (Christus) universorum laetitiae sit, qui mortis formidolose, vel pavore compresso, vel merore sublato factus omnibus est remissio peccatorum? Itaque ille nominabatur, et iste designabatur; ille exprimebatur, et iste annunciabatur.»

5. CUM CENTUM ESSET ANNORUM. — Refert hoc non ad praeeperat, sed ad circumcidit. Circumcisus enim, uti et natus, est Isaac, anno Abraham 100.

Nota: Hoc tempore vivebat adhuc in Haran Thare, pater Abraham, et avus Isaac. Thare enim genuit Abraham anno aetatis suae 70; cum ergo Abraham centum erat annorum, genuitque Isaac, Thare erat 170 annorum; post haec vixit adhuc Thare 35 annis: mortuus est enim anno aetatis suae 205, Gen. xi, 32.

Tropologicae S. Ambrosius, lib. I De Abraham, cap. vii: «Si fueris centenarius, id est perfectus, habebis posteritatem, laetitiam exultationis, hereditatem vitae aeternae:» centenarius enim est numerus perfectionis, et Isaac risum et exultationem significat.

6. RISUM FACIT MIHI DEUS. — Chaldaeus vertit: Gaudium fecit mihi Deus, omnis qui audiverit congratulabitur mihi. Sara typus fuit B. Mariae parentis Christum, qui est desiderium et gaudium collium aeternorum, unde ipsa canit: «Exultavit spiritus meus in Deo salutari meo, quia respexit humilitatem ancillae suae: ecce enim ex hoc beatum me dicent omnes generationes.»

(1) קָדָה proprie denotat aliquid accurate inspicere, hinc curam gessit, iuravit, et foedus habuit, memor fuit alicuius, sive promissae.

7. QUIS AUDITURUM CREDERET ABRAHAM. — Hebraice וְכִי מִי מֵלֵל, quis dixisset Abraham?

QUOD SARA LACTARET. — Deus cum partu lac Sarae per miraculum restituit, quia volebat eam quasi matrem, per se, non per nutricem lactare Isaac.

Discant hic matres se debere per se suas proles nutrire et lactare: natura enim hoc illis onus imposuit. Hinc mamillas et ubera, veluti lagenulas quasdam ad proles nutriendas aptas, illis largita est. Et aliqui quidem putant esse peccatum mortale, absque causa per nutricem alere; melius tamen cum Navarro in Enchirid., cap. xiv, num. 17, dicendum existimamus tantum esse veniale: ratione tamen aliquarum circumstantiarum gravius peccatum esse potest. Si autem id fiat subsistente causa legitima, nullum peccatum erit. Peccant ergo illae matres, quae absque justa causa et necessitate, filios alere deignantur: et illa adhuc gravius, quae absque delectu quibusvis fere nutricibus tradunt, saepe incognitis, infirmis, etc., ex qua re multa mala oriuntur: non praeter id, quod aliquando alii filii supponuntur,

Primo, infans vel non vivit, vel debilior vivit, quia lac sugere compellitur natura suae non conforme; qui si ex eodem corpore, ex quo genitus est, pastus esset, ac materni corporis calore fectus, robustus evaderet, meliorisque ingenii et indolis. Vide Plinium, lib. XXVIII, cap. ix, ubi scribit lac maternum esse utilissimum et naturae prolis convenientissimum. Vide etiam apud A. Gellium, lib. XII Noct. Att. cap. i, Orat. Phavorini Philosophi, in qua plurima incommoda enumerantur, quae ex tali educatione per lac aliarum praemanant. Quod verissimum esse ex eo constat, quod haedis, si ovium lacte alantur, pili teneriores gignantur; et agnis, si caprarum, lana existet durior; imo arbores, si transplantentur ex loco suo naturali, ex humore quem radices transplantatae attrahunt, saepe vel mutantur, vel pereunt. Si ergo nutrices fuerint rusticae, si improbe, si impudice, si iracunde, si temulente, si crudeles, si forte etiam lepra, aut alio morbi genere infectae, tales fere proles existunt. Sic Dido apud Virgilium insectatur Aeneam tanquam de generem, ut qui a matre educatus non fuerit. Scribit Lampridius Titum, filium Vespasiani Imperatoris, toto vite tempore adversa valetudine laborasse, eo quod a nutrice infirma lactatus esset; et pluribus aliis idem contigisse. De Tiberio quoque aesare fertur quod fuerit magnus polator, quia nutrix ipsius talis erat.

Secundo, ex eo quod filius non lactetur a propria matre, fit ut mater filium, et filius matrem minus amet. Hinc D. Ambrosius, lib. I De Abraham, cap. vii, ex eo quod Sara lactaverit filium, infert: Provocantur feminae meminisse dignitatis suae, et alere filios suos: haec enim matrum gratia, hic honos; denique, inquit, eos plus amare filios solent, quos ipsae matres lacta-

ribus suis. Unde naturalem parentem ac filiorum amorem majorem videmus in communi plebe, quam in familiaribus nobilitate: quoniam fere nobilissime infantes suos per nutrices lactare curant, et eos sæpe nec vident, nec ab eis videntur ante annum vel alterum.

Tertio.

Tertio, S. Basilius, homil. 9 *Hexam.* ostendit nullum fere genus esse quod alteri proles alienas committat, tametsi sævissimum et crudelissimum. Videmus, inquit, ut in ovium copioso grege a stabulis exiliens agnus, matris suæ continuo percipiat vocem, ad eamque properet, atque lactis fontes proprios rocta petat, et mater inter innumeros agnos internoscat proprium; lupi, leones, tigrides, ac cætera fera immanes sui suos fovet fetus, ut fere semper in sinu, vel ad mamillas habeant. Aves sæpe 5, 6, 7 et 8, et plures sub alis habent, et licet nec lac ipsis natura imperitiverit, nec grana habeant, nec alia semina unde suos pullos alant, tamen curam adhibent, ut ipsis necessaria subministrant; imo quod magis est admirandum, tantum est in ipsis feris et avibus nutriendi ac incubandi desiderium, ut subinde pro hoc officio mas et femella contentant, ut patet in cynis et ursis, alioqui feris animalibus, quæ etiam catulos informes lambendo formant. Et ita soli homines a matribus deseruntur, et nutricibus, nescio quibus, exponuntur.

Pudeat ergo eas, quod a brutis animalibus in officio charitatis superent; et imitentur sanctas mulieres que proprio lacte filios alerunt, ut Sara Isaac, Rebecca Jacob, Anna Samuelem, et mater illa nobilissimæ septem fratrum Machabeorum, II *Machab.* VII, ac ipsa Dei genitrix Filium suum Christum Dominum. Divus quoque Augustinus in lib. *Confess.* fatetur se cum matris lacte, Dei honorem et venerationem hausisse. Ex quibus omnibus sequitur pravam consuetudinem præter ipsam naturam effecisse (sicut ait D. Gregorius ad interrogationem Augustini Anglorum Episcopi, cap. X), ut mulieres filios quos gignunt nutrire contentant, eosque aliis mulieribus tradant, quod ex causa incontinentiæ videtur inventum: quia dum se continere nolunt, lactare despiciunt quos gignunt.

8. ABLACTATUS EST. — Quod fiebat tum anno circiter quinto, uti jam fit tertio: præsertim si proles esset unica, unicoque dilecta; quinque enim ergo fuit Isaac, cum eum vexavit et persecutus est Ismael (4).

FEKIT GRANDE CONVIVIUM IN DIE ABLACTATIONIS. — Quia moris tum erat, ait Cajetanus, ut initium comedendi primogeniti, quasi jam per se vivere incipientis, et vitalis futuri, celebraretur communi convivii lætitia.

(1) Lactationis tempus, ut adhuc hodie apud præter Orientis populos, sic et olim per biennium trienniumve duravit. Cf. II *Machab.* VII, 28; Josephum, *Antiq.* lib. II, cap. 17.

Secundo, ut conviveret, atque passim videretur ex lacte Sare, partum fuisse verum, non suppositum, nec subventaneum, ait S. Chrysostomus.

Tropologicè S. Augustinus et Rupertus: Ingens, inquit, est gaudium, cum homo non lacte, sed solido sapientiæ et virtutis cibo vescitur.

9. LUDENTEM, — irridentem, subsannantem, vixantem, imo persequentem Isaac, uti explicat Apostolus, *Galat.* IV, 29. Sic duellum Joab cum Abner vocatur lus, II *Reg.* II, 44: « Surgant, ait, pueri, et ludant, » id est duellant; sic canes ludunt eum felibus, et feles cum muribus.

Causa cur Ismael illuserit et vexaverit Isaac, videtur fuisse invidia convivii tam solemnium, quod fecit Abraham in ablactatione Isaac, et primogeniture ac promissionis de semine benedicto, ex Isaac nascituro: hæc enim sibi potius, utpole primogenito, et 12 annis seniori, quam Isaac, deberi putabat Ismael. Ita S. Hieronymus et alii.

Porro, jure non tantum in Ismaelem, sed etiam in matrem ejus Agar, excanduit Sara, eo quod ipsa filii sannas et petulantiam non composesceret.

10. ERIT ANCIILLAM. — Dicit hæc Sara mota a Deo, ut colligitur vers. 12; prudenti enim et præcæ spiritum timebat ne Ismael, qui tam cito suum vexabat Isaac, deinceps crescentibus odiis eum supplantaret, vel opprimeret; voluit ergo eum separari, et domo expelli. Ita videmus multo melius et quietius separari, ac seorsum vivere proles diversi tori, scilicet ex eodem parente, sed alia matre genitas.

Allegorice, ejectus et reprobus est Ismael, id est Synagoga, quia illusit filium liberæ, id est, quia Christum regem libertatis illusit, flagellavit, crucifixit, ejusque domesticos libertos, puta Apostolos et Christianos, pertinaci odio persecuta est.

12. CUI DIXIT DEUS, — nocte in somnis per visionem, ut patet vers. 14.

IN ISAAC VOCABITUR TIBI SEMEN, — in Isaac et Isaacidis censebitur et vocabitur posteritas tua: filii enim Isaac vocabuntur filii Abraham, eruntque heredes promissionis, quam tibi, o Abraham, feci; non autem filii Ismael: hi enim non Abramidæ, sed Ismaelitæ, Agareni et Saraceni vocabuntur.

Allegorice, in Isaac, id est in Christo Isaaci filio, eoque solo, vocabuntur Christiani fideles, filii Abraham, qui est pater creditum, ac consequenter filii Dei, et heredes vite æternæ, *Galat.* IV, 23 et 24.

14. DIMISIT EAM. — Facit hic Abraham divorcium cum Agar, jussu Dei; unde Agar et Abraham invicem deinceps debitum conjugale reddere non tenebantur, perinde ut non tenetur modo conjux conjugi adultero, vel ob rixas, aliasve justas causas per divorcium separato, debitum reddere. Non tamen facta est hic matrimonii inter Agar et Abraham dissolutio, ita ut

hæret Agar alteri nubere. Agar enim non matrimonio, sed domo tantum Abraham ejecta fuit per divorcium, ob suas lites quas habuit cum Sara, uti eiecit adultera. Ita Abulensis.

TRADIDIT PUERUM, — non humeris portandum, sed pedibus duendum; erat enim jam Ismael 17 annorum, ut patet ex dictis vers. 8. Quare quod in Septuaginta jam legitur: « Et posuit puerum super humerum ejus, » corruptum videtur; itaque transpositis verbis legendum: « Dedit Abraham Agar panem et utrem aquæ, et imposuit super humerum ejus, et puerum, » supple dedit illi, non in humerum, sed in manu duendum.

13. ARJECIT, — non tam brachiis, quam animo, q. d. Dimisit et reliquit eum, fatiscentem fame sub arbore, quasi desperatum, et mox moriturum. Ita S. Augustinus.

16. ET FLEVIT — Agar, flevit et puer Ismael, unde et fletum eum audivit Deus, ejusque miseratus est. « Sic, ait S. Chrysostomus, homil. 46, quando documque voluerit Deus, licet in solitudine semus, et in extremis afflictionibus, nullamque spem salutis habeamus, nullo alio opus habebimus, divina gratia nobis omnia suppeditante. Nam si ejus gratiam nacti fuerimus, nullus nobis prævaleret, sed nos potentiores omnibus erimus. » Ergo in arcibus et desperatis rebus videlicet sumus est Deus, et invocatus illico succurrit. Nam, ut ait Psaltes: « Tibi derelictus est pauper, orphanato tu eris adiutor. » Ita Deus affuit Davidi in deserto, eumque quasi jam captum, e manibus Saulis persequentis eripuit, I *Reg.* XVIII et seq.

17. 17. NOLI TINERE — meum adventum et fulgorem, aut pueri mortem; non enim morietur.

19. 49. APERUITQUE OCVLOS EIUS, — fecit ut videret vicinum fontem, quem prius morore turbata et prostrata non viderat, q. d. Deus oculos Agar inflexit, direxit, et ostendit ei puteum.

Sic, allegorice ait Rupertus, Deus in fine mundi Judæis ab Ecclesia profugis et errantibus viam veritatis, et puteum Scripturæ, atque in eis aquam vite, puta Christum, ostendit.

DEUS, — angelus vicem Dei gerens. Vide *Canon.* 46.

20. ET FUIT CUM EO, — supple Deus, uti habent Hebræa, Chaldaea et Septuaginta, q. d. Deus fuit, juxta, direxit, promovit Ismaelem, in gratiam Abraham patris ejus. Fabulosum ergo videtur, quod tradunt Hebræi, Ismaelem latrociniiis vacasse.

FACTUSQUE EST JUVENS SAGITTARIUS, — a juventute vacavit venationi et sagittationi ferarum (4).

(4) Rubei multi, ut Vulgatus interpres, a crescenti significatu quem verbum רובה obtinet, proprie crescentem, id est adolescentem, demotare existimant. Kimchi censet רובה significatu hand differre a רובה, jaculatus est, veritque jaculator. Nomen קשת Rosemullero est arcuarius, ut sensus sit: Factusque est jaculator, non lapidum, sed arcuariorum, hoc est sagittarum.

23. NE NOCEAS MIHI, — quod non nocebis mihi meisque posteris; hebraice est תשקך עם תיסקור, quod non mentieris mihi, id est, quod dolo malo mecum non ages. Ita Vatablus. Secundo, quod inique mecum non ages, quod non eris mihi injurius, quod per vim me moosque non opprimes: in Scriptura enim mendacium vocatur ipsa iniquitas et injustitia; et mentiri dicitur qui fidem fallit, quique proximo suo iniquus et injurius est; hic enim agit contra veritatem practicam, puta contra officium et debitum quod alteri præstare debet.

SED JUXTA MISERICORDIAM QUAM FECI TIBI. — Est hebraismus, q. d. Sicut ego de te bene meritus sum, dando tibi oves, boves, servos, ancillas, et mille argenteos, cap. XX, vers. 14: ita quoque tu studebis de me meisque bene mereri.

31. BERSABEE. — Ita dictus est locus ברת Beer, id est puteus, et שבת sechea, id est juramenti, quia ibi juravit Abraham fœdus et fidelitatem Abimelech.

Secundo, dictus est Bersabee a beer, id est puteus, et secha, id est septem, q. d. Puteus septem, scilicet agrarum, quas pro puteo et loco circumjacente Abraham regi numeravit. Puteum ergo hunc, licet a se suisque effossum, non gratis, nec hereditario jure, sed titulo emptionis et permutationis possedit Abraham. Vide S. Augustinum, *Quest.* LVI.

Ab hoc puteo, urbs illi vicina dicta est Bersabee, quæ est ultima Judææ ad meridiem, sicuti Dan est ultima ad septentrionem; unde Scriptura solet Judææ longitudinem exprimere per duos hosce ejus terminos, dicens: « A Dan usque Bersabee. » In Bersabee diu habitavit Abraham, Isaac et Jacob; unde in Bersabee, uti et in Dan, Jeroboam constituit suos vitulos aureos a populo adorandos. Alius est hic puteus a puteo Viventis et Videntis, uti patet cap. XVI, vers. 14.

Docent Hebræi hebreum נטבת nisha, id est juro, a שבת secha, id est septem, deducti, eo quod jurandum suscipi non debeat nisi septem, id est, multis gravibusque de causis, æque ac argumentis ac testibus, est enim jurandum res sacra, in qua interponitur divina auctoritas et veracitas, que proinde non temere, nec leviter, sed animo multipliciter confirmato et certo adhibenda est.

33. PLANTAVIT NENUS. — Septuaginta vertunt, plantavit agrum; Onkelos, plantavit plantationem; Jonathan, qui est auctor Targum Hierosolymitani, plantavit hortum arbore densum, et plenum optimis fructibus. Adiditque Jonathan, quod Abraham in hoc horto solius sit peregrinus hospiti excipere et recreare, ac pro mercede pacisci, ut creatorem cæli et terre, qui hæc illis dedidit, timeant et colerent; unde ex eo quod sequitur, « Et invocavit ibi nomen Domini Dei æterni, » patet Abrahamum illo etiam altare ad orationem et

Erat ergo hoc quasi ere-

mitiorum et oratorium Abraham, quo se subinde a curis et negotiis, cum Deo acturus recipiat. Ita Cajetanus et Pererius.

Hinc hoc nemus hebraice vocatur עֵשֶׂל *escel*, id est arboretum, aut silva arboribus constita, silens et amena, a radice עֵשֶׂל *escal*, id est, quietus et tranquillitas fuit: inde ergo dicitur hoc nemus עֵשֶׂל *escel*, a quiete, silentio et tranquillitate: sicut idem nemus, aut locus hebraice vocatur אֵשֶׁר *ascera*, a felicitate et beatitudine: in loco

enim quieto et ameno, homo sibi videtur esse quasi in paradiso, felix et beatus (1).

34. ET FUIT COLOSUS, — incolae et peregrinus, vers. 34. non indigena et inquilinus. Hebraice enim est עֵשֶׂל *escalager*, et peregrinatus est Abraham in terra Palestinorum.

(1) עֵשֶׂל est *tamariscus* species. Veteres interpretes posuerunt genus pro specie, verteruntque *arborum*, vel nemus.

CAPUT VIGESIMUM SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Abraham a Deo jussus immolare filium, obedit; sed sistitur ab angelo. Secundo, amplam, vers. 13, obedientiam mercedem et benedictionem recipit. Tertio, vers. 20, taxitur progenies Nachor et Rebecca, quo futura erat uxor Isaaci.

1. Quae postquam gesta sunt, tentavit Deus Abraham, et dixit ad eum: Abraham, Abraham. At ille respondit: Adsum. 2. Ait illi: Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis, Isaac, et vade in terram Visionis, atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montium quem monstravero tibi. 3. Igitur Abraham de nocte consurgens stravit asinum suum, ducens secum duos juvenes, et Isaac filium suum. Cumque concidisset ligna in holocaustum, abiit ad locum quem praecipere ei Deus. 4. Die autem tertio, elevatis oculis, vidit locum procul, 5. dixitque ad pueros suos: Expectate hic cum asino: ego et puer illic usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos. 6. Tulit quoque ligna holocausti, et imposuit super Isaac filium suum, ipse vero portabat in manibus ignem et gladium. Cumque duo pergerent simul, 7. dixit Isaac patri suo: Pater mi. At ille respondit: Quid vis, fili? Ecce inquit, ignis et ligna: ubi est victima holocausti? 8. Dixit autem Abraham: Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi. Pergabant ergo pariter: 9. et venerunt ad locum quem ostenderat ei Deus, in quo aedificavit altare, et desuper ligna composuit: cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum. 10. Extenditque manum, et arripuit gladium, ut immolaret filium suum. 11. Et ecce angelus Domini de caelo clamavit, dicens: Abraham, Abraham. Qui respondit: Adsum. 12. Dixitque ei: Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam: nunc cognovi quod times Deum, et non pepercisti unigenito filio tuo propter me. 13. Elevavit Abraham oculos suos, viditque post tergum arietem inter vepres haerentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio. 14. Appellavitque nomen loci illius: Dominus videt. Unde usque hodie dicitur: In monte Dominus videbit. 15. Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de caelo, dicens: 16. Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti hanc rem, et non pepercisti filio tuo unigenito propter me: 17. benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellae caeli et velut arenam quae est in littore maris; possidebit nomen tuum portas inimicorum suorum, 18. et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae, quia obedisti voci meae. 19. Reversus est Abraham ad pueros suos, aberuntque Bersabee simul, et habitavit ibi. 20. His ita gestis, nuntiatum est Abraham quod Melcha quoque genuisset filios Nachor fratri suo: 21. Hus primogenitum, et Baz fratrem ejus, et Camuel patrem Syrorum, 22. et Cased, et

Azau, Pheldas quoque et Jedlaph, 23. ac Bathuel, de quo nata est Rebecca: octo istos genuit Melcha, Nachor fratri Abraham. 24. Concubina vero illius, nomine Roma, peperit Tabea, et Gaham, et Tahas, et Maacha.

1. TENTAVIT DEUS ABRAHAM, — dando et obiciendo illi insigne obiectum et materiam heroicam virtutis et obedientiae, hoc sine, ut ejus virtutem in animo latentem ostenderet, acueret, perliceret, ac tandem coronaret. Diabolus vero tentat obiciendo illecebras, hoc sine, ut pertrahat hominem in peccata et gehennam: quorum malorum intentator est Deus, ipse enim neminem hoc modo et sine tentat (1).

Vidit hoc quoque per umbram Seneca, lib. De Providentia: « Deus, inquit, viros bonos, ut severi patres suos filios, durius educat, atque: Duris operibus, doloribus ac damnis colligant robur: mare sine adversario virtus; eoque praesente aculit, atque inter adversa manet in suo statu, et quicquid evenit in suum colorem trahit, ut mare flumina. Ecce par Deo dignum, vir fortis cum mala fortuna compositus: spectaculum Deo dignum. Fortuna ut gladiator, fortissimos sibi pares quart, alios fastidio transit: ignem experitur in Mutio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormentum in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Calone. » Longe magis Deus noster ignem experitur in Laurentio, bestias in Ignatio, lapides in Stephano, equuleos in Vincentio, rotas in Catharina, gladium in Dorothea. Pergit Seneca: « Periculosissima est felicitatis intemperantia. Gaudent magis viri aliquando rebus adversis, non aliter quam milites fortes bellis. Gubernatorem in tempestate, in acie militem cognoscas. Hanc rationem sequuntur Dii in bonis viris, quam in discipulis suis praecipit, qui plus laboris exigunt ab his in quibus certior est spes doctrinae. »

« Hoc est propositum Deo, quod sapienti viro: ostendere haec, quae vulgus appetit, quae reformidat: nec bona esse, nec mala: ideo tam bonis quam malis ea obicit. » Non sunt mala, nisi male suscipiunt.

« Quid est boni viri? praehere se fato (Deo): grande solatium est cum universo rapi: omnia mala ab eo removit Deus, flagitia scilicet.

« Tolerantes nati sunt in exemplar. Deus impatientiam est, illi supra patientiam sunt. Dicit ergo eis Deus: Ego vobis solida bona dedi; id in quoque solidissimum est, quod exerceat.

« Dicant prohi: Digni visi sumus Deo, in quibus experiretur, quantum humana natura posset pati.

(1) Inter rationes, ob quas Deus ab Abrahamo petit insigne illud pietatis et obedientiae documentum: haec assignari potest, quod, cum idololatra vicini, videlicet Phoenici, diis suis pueros immolare non dubitarent, dum Hebraei victimas offerrent brutas, voluit Deus ostendere, nec sibi cultores desuisse, qui, si Deo ita visum fuerit pretiosissimas victimas immolare ei parati fuerint.

Optimi milites ad durissima militunt. » Haec et plura sparsim Seneca.

Notant Hebraei Abraham decies fuisse tentatum a Deo: primo, cum jussus est relinquere patriam et cognatos, et ire peregrinus in terram ignotam; secundo, cum ob famem jussus est peregrinari in Aegyptum; tertio, cum ei ablata est uxor a Pharaone, ipseque periculum vitae, et uxor pudicitiae subiit; quarto, cum ob jurgia famulorum coactus est divelli a Lot, quem quasi finium algerat et diligebat; quinto, cum quatuor reges fortissime debellavit, ut Lot captivum liberaret; sexto, cum Agar, quam uxorem duxerat, jam ex se gravidam, impulsu Sarae domo eiecit; septimo, cum senex jussus est circumcidit; octavo, cum per regem Abimelech ablata est ei uxor; nono, cum rursus uxorem Agar et filium Ismaelem, primo Sarae instinctu, tum Dei jussu domo expulit; decimo, cum jussus est immolare filium suum Isaac: et quia haec omnium fuit gravissima, ideo hanc solam Moses vocat tentationem.

ET DIXIT AD EUM, — nocte per visionem, ut patet vers. 3.

ADSUM. — Hebraice הִנְנִי *hinneni*, ecce ego, scilicet quasi famulus corpore et animo praesto sum, ut tibi obsequar, meque et mea omnia ad nutum tibi impendam: quid ergo a me poscis?

2. TOLLE FILIUM. — Hebraea magis pungunt et stimulant animum Abraham, habent enim: Tolle nunc filium tuum, unicum tuum, quem dilexisti Isaac; et Septuaginta: Tolle filium tuum, illum dilectum tuum, quem dilexisti, illum Isaac. Quot hic verba, tot sunt stimuli, tot tentationes. Primo « tolle, » ait, non boves, non famulos, sed « filium. » Secundo, eumque « unicum, » si multos haberes, facile unum e multis dares; jam unigenitum habes, eumque mihi immolare depono. Tertio, « quem diligis, » hebraice, quem dilexisti, scilicet continuo, hucusque sine ulla a-

oris cessatione vel imminutione: tum quia Isaac erat suavissimis moribus, patris reverentissimus et obedientissimus; tum quia generat eum pater in senectute per miraculum; tum quia per Isaac promissa erat Abraham maxima posteritas, omnisque benedictio, et Christus ipse, per quem vitam aeternam sperabat. Quare filium suum offerendo, simul etiam omnes spes suas, omniaque bona sibi promissa, Deo offerebat. Quarto, « Isaac, » g. d. Da mihi tuum Isaac, tuum risum, tuum gaudium, tuum coelestem. Hoc nomen mire feriebat et sauciabat patris aures et animum: jam enim futurus erat non Isaac, sed Abel; non Benjamin, sed Benoni; non risus, sed luctus. Vide Origenem, homil. 8. Quinto, « offeres, » non ait: Quidis sum offerendum, sed tu suis

Deum
Abraham
immolavit
eum.
Primo.
Secundo.
Tertio.

Quarta.

Quinta.

Sexta.

Septima.

Octava.

Nona.

Decima.

Undecima.

Dodecima.

Trigesima.

Altera.

Primo.

Secundo.

Tertio.

Quarto.

Quinto.

Sexto.

Septimo.

Octavo.

Nono.

Decimo.

Undecimo.

Dodecimo.